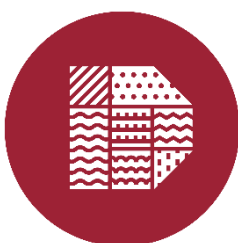

Latgales iedzīvotāju ar ierobežotām iespējām iesaiste kultūras norisēs

Pētījuma ziņojums

Daugavpils, 2022

Sagatavoja:
Gints Klāsons
Anna Selecka
Ph.D. Agnese Hermane

Saturs

1.	Kopsavilkums.....	2
1.1.	Mērķgrupu statistika: būtiskākie rādītāji	2
1.2.	Kultūras norišu esošais piedāvājums: kultūras sektora pārstāvju viedoklis.....	2
1.3.	Kultūras aktivitātes šķēršļi: kultūras sektora pārstāvju viedoklis	2
1.4.	Kultūras patēriņa un līdzdalības faktori: mērķgrupu pārstāvju viedoklis	3
2.	Pētījuma metodoloģija	6
3.	Kultūras pieejamība iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām: vispārīgs raksturojums	7
3.1.	Kultūras norišu esošais piedāvājums	7
3.2.	Šķēršļi kultūras aktivitātei	10
3.3.	Iekļaujoši vai specializēti pasākumi	13
4.	Iedzīvotāju ar ierobežotām iespējām kultūras aktivitāte: mērķgrupu detalizēts raksturojums.....	15
4.1.	Pilngadīgas personas ar invaliditāti	15
4.2.	Bērni ar invaliditāti.....	19
4.3.	Sociālās atstumtības riska bērni un jaunieši	22
4.4.	Bezdarbnieki	25
4.5.	Romi.....	27
4.6.	Ieslodzītie	28
4.7.	Personas, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietas	29
4.8.	Bezpajumtnieki.....	30
4.9.	Citas mērķgrupas.....	32
5.	Iedvesmai: ārvalstu piemēri iedzīvotāju ar ierobežotām iespējām aktivitātes veicināšanā.....	34
5.1.	Personas ar invaliditāti	34
5.2.	Bērni ar invaliditāti.....	35
5.3.	Sociālās atstumtības riska jaunieši, NEET jaunieši	36
5.4.	Bezdarbnieki	37
5.5.	Etniskās minoritātes	37
5.6.	Ieslodzītie un personas, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietas.....	38
5.7.	Personas ar alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības problēmām	39
5.8.	Bezpajumtnieki.....	39
5.9.	Personas, kurām Latvijas Republikā ir piešķirts bēgļa, alternatīvais vai bezvalstnieka statuss	40
6.	Pielikums: Noderīgi materiāli par iedzīvotāju ar ierobežotām iespējām iekļaušanu	42

1. Kopsavilkums

1.1. Mērķgrupu statistika: būtiskākie rādītāji

	Latgales reģions	Daugavpils	Augšdaugavas novads
Pilngadīgas personas ar invaliditāti (2020)	32 519	8 264	3 146
Bērni ar invaliditāti (2020)	1 209	329	111
Augsta sociālā riska ģimenes (2020)	-	246	-
Sociālā riska ģimenes (2020)	-	654	-
NEET jaunieši projektā "Proti un dari!" (pabeiguši) (2020)	895	-	-
Reģistrētie bezdarbnieki (2021)	16 833	3 887	1 597
Invalīdi – bezdarbnieki (2021)	3 733	668	238
Romi (2015)	>900	-	-
Ieslodzītie: Daugavgrīvas cietums (2021)	>1 000	-	-
Patversmju un naktspatversmju pakalpojumus izmantojošas personas (2020)	342	191	-
Personu īpatsvars zem minimālā ienākuma līmeņa (2020)	14%	-	-
Personu skaits, kam konstatēta atbilstība trūcīgas ģimenes statusam (2020)	12 097	2 164	1 386
Bērni ārpusģimenes aprūpē (2019)	1 125	279	165

Piezīme: datu avotus un detalizētāku informāciju par mērķgrupām skatīt 4.nodaļā.

1.2. Kultūras norišu esošais piedāvājums: kultūras sektora pārstāvju viedoklis

- Latgales kultūras sektora pārstāvju aptaujā **29%** respondentu kultūras norišu piedāvājumu iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām novērtē kā ierobežotu, **50%** kā viduvēju, un tikai **6%** kā plašu.
- Viskritiskāk vērtētas šo iedzīvotāju iespējas iesaistīties amatiermākslas kolektīvos, mākslinieciskajā pašdarbībā (38% novērtē, ka ir mazas iespējas), apmeklēt interešu pulciņus, klubiņus (30% novērtē, ka ir mazas iespējas), nodarboties ar fiziskām aktivitātēm, sportu (33%).
- Savukārt kā plašas un pieejamas novērtētas šo iedzīvotāju iespējas iesaistīties nevalstisko organizāciju darbībā (51% uzskata, ka ir plašas iespējas), piedalīties vietējo kopienu, apkaimju aktivitātēs (44%), pilnveidoties, apmeklēt dažādus kursus, apmācības, seminārus (44%).
- Viedoklis par iespējām apmeklēt kultūras pasākumus ir neviennozīmīgs – 28% uzskata, ka tās ir mazas, 32%, ka viduvējas, bet 36%, ka plašas.
- Latgales reģionā **48%** kultūras aktivitāšu organizētāju novērtējuši, ka cilvēkus ar īpašām vajadzībām nemaz neiesaista, 24% – ka iesaista viduvēji, bet 28% – ka iesaista plaši. Kopumā gan šie rādītāji ir līdzīgi arī citos reģionos novērotajiem. Tomēr būtiski, ka **tikai neliela daļa šīm mērķgrupām pievērš pastiprinātu uzmanību.**

1.3. Kultūras aktivitātes šķēršļi: kultūras sektora pārstāvju viedoklis

- Kultūras sektora pārstāvju sniegtie vērtējumi liecina – **visbūtiskākais šķērslis iedzīvotāju ar ierobežotām iespējām kultūras aktivitātei šobrīd ir pasākuma norises vietu nepiemērotība cilvēkiem ar īpašām vajadzībām** (to norāda 74% kultūras sektora pārstāvju). Vides pieejamības šķērslis pamato arī vairākas citas respondentu atbildes – 55% norāda, ka **būtu nepieciešams vairāk**

pasākumu tuvāk dzīvesvietai, 47% norāda, ka nepieciešams ērtāks sabiedriskais transports, bet 40%, ka nepieciešams pilnveidot pasākumu vietu tehnisko stāvokli.

- Otrs biežāk norādītais šķērslis ir **finansiālās iespējas** – 60% kultūras sektora pārstāvju norāda uz nepieciešamību pēc bezmaksas pasākumiem, 38% norāda, ka iedzīvotājiem nepieciešams vairāk līdzekļu pasākumu apmeklēšanai. Tas, savukārt, nozīmē – **pat, ja pasākumu norišu vietas būtu ērti pieejamas iedzīvotājiem ar īpašām vajadzībām, finansiālo iespēju ierobežotība vienalga neļautu būt izteikti aktīviem kultūras līdzdalībā**. Tātad tie ir kompleksi risināmi ierobežojumi (vides un finansiālā pieejamība).
- 42% kultūras sektora pārstāvju norāda, ka **iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām bieži vien nav kompānijas, ar ko kopā apmeklēt pasākumus**. Cilvēku ar ierobežotām iespējām gadījumā tas nereti ir ne tikai emocionālās labsajūtas aspekts (drošības sajūta ārpus ierastās dzīves vides, lielākā iedzīvotāju pulkā), bet arī fiziskās palīdzības, atbalsta nepieciešamība.
- Kopumā 41% kultūras sektora pārstāvju uzskata, ka šobrīd **iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām nav pietiekama informētība par pasākumu un aktivitāšu iespējām**. Jāpiebilst, ka tas nozīmē ne tikai informāciju par konkrētiem pasākumiem un aktivitātēm, bet arī **specifisku informāciju par to pieejamību un atbilstību konkrētām mērķgrupām**. Piemēram, informācija, vai konkrētā norises vieta ir pieejama cilvēkiem ar specifiskām vajadzībām, vai pasākuma saturs ir piemērots visiem u.tml.
- Kultūras sektora pārstāvji bieži norādījuši arī uz to, ka **trūkst aktivitātes, kurās mērķgrupu pārstāvjiem iespējams pašiem aktīvi līdzdarboties (41%), nevis būt tikai pasīviem patērētājiem** (skatītājiem, klausītājiem). Tas norāda uz nepieciešamību un iespēju cilvēku ar ierobežotām iespējām līdzdalību skatīt plašākā tvērumā – ne tikai kā kultūras patēriņu, bet arī kā kultūras līdzdalību, sociālo līdzdalību, pilsonisko līdzdalību. Šīs dažādās jomas bieži vien pārklājas un apvienojas – **kultūras aktivitāšu loma var būt būtiska arī pilsoniskajā līdzdalībā vai socializācijā** (skatīt ārvalstu piemērus 5. nodaļā).
- Analizējot kultūras norišu pieejamību iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām, būtisks ir jautājums par to, **vai šīm iedzīvotāju mērķgrupām būtu jāveido specializēti pasākumi vai arī jāorientējas uz jebkuru pasākumu un aktivitāšu pielāgošanu mērķgrupu specifikai**. Viedokļi par to ir dažādi, lai gan lielākā daļa šī pētījuma ietvaros intervēto ekspertu sliecas par labu viedoklim, ka kultūras pakalpojumiem ir jābūt iekļaujošiem, nevis speciāli veidotiem kādām konkrētām sociālās atstumtības riska grupām.

1.4. Kultūras patēriņa un līdzdalības faktori: mērķgrupu pārstāvju viedoklis

- Resursu trūkums (laika, finanšu, fizisko iespēju, atbalsta pieejamības) ir viens galvenajiem iemesliem, kāpēc daļa to cilvēku, kas labprāt izmantotu kultūras pakalpojums, to ne vienmēr var atļauties. Bet **ir vairākas mērķa grupas, kuras eksperti raksturo kā pasīvas un neieinteresētas – tostarp ilgstošos bezdarbniekus, probācijas klientus**. Attiecīgi kultūras pakalpojumu pieejamības realizēšana mērķa grupās var nozīmēt gan iesaistīšanu un intereses veidošanu, gan interešu un iniciatīvu atbalstīšanu, gan vides pieejamības nodrošināšanu (piemēram, pasākumu organizēšanu uz vietas patversmē, reģionā; ar transportu u.tml.).
- **Būtisks ir psiholoģiskais fons, domājot par dažādu mērķa grupu līdzdalību. Vairākās intervijās izskan, ka šiem cilvēkiem ir svarīgi justies līdzvērtīgi, piederīgi un droši**. Neērtības sajūta, bailes no atraidījuma ir spēcīgs iemesls vairākām mērķa grupām nekur nepiedalīties (nakts patversmes klientiem, ģimenēm ar bērniem ar īpašām vajadzībām, sociālā riska jauniešiem, probācijas klientiem), savukārt fiziskā drošība ir kritiski svarīga cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem.

- **Darbā ar atsevišķām mērķa grupām kultūras pakalpojumi jau šobrīd ir institucionalizēta prakse** – probācijā, ieslodzījuma vietās, vai jauniešiem ar mentālās veselības grūtībām, kā daļa no terapijas, ja jāapgūst trauksmi mazinošas stratēģijas vai kādas citas sociālās prasmes. **Kultūras pasākumi var palīdzēt justies droši, pieņemtam, aktīvam, cienītam;** attīstīt sociāli aktīvu pozīciju un sociālo drosmi.
- **Personības faktoram ir ļoti svarīga loma darbā ar sociālās atstumtības riska grupām** (jauniešiem, romiem u.c.), lai spētu atrast pieeju, ieinteresēt un motivēt t.sk. iesaistīties kādās sociālās vai kultūras aktivitātēs. (*“Viss ir atkarīgs no cilvēkiem un no cilvēku enerģijas, kuri viņiem ir blakus – vai nu tas ir skolotājs, vai jauns darbinieks, vai kāds koordinators, metodists. Tas ir tikai un vienīgi atkarīgs no cilvēkiem, viņu spējas un tā, kas no viņa plūst ārā – vai viņš spēj atrast kontaktu, vai viņš pats ir kā piemērs, vai viņš vienkārši to darbu dara tikai tādēļ, ka cita darba nav.”*)
- **LSK sadarbībā ar Daugavpils Sociālo dienestu ir paredzēts apmācīt mentorus dažādām mērķa grupām,** kas cita starpā būtu tie, kas palīdz apgūt kultūras pakalpojumu piedāvājumu. (*“Tas mentors būs tas cilvēks, kurš, piemēram, ar neredzīgu personu būs kopā kādā kultūras pasākumā. Viņš viņam palīdzēs, viņš viņu pavadīs un pastāstīs, kas tur notiek, aizsargās viņu, ja kas, lai būtu viss droši un kārtībā.”*)
- **Svarīga ir arī NVO, sociālo darbinieku, jaunatnes darbinieku un citu ekspertu iesaiste pašvaldības kultūras norišu plānošanā, lai būtu pārstāvētas riska grupu intereses un vajadzības.** Kā labās prakses piemērs tiek minētas pašvaldības rīkotās darba grupas pirms Daugavpils pilsētas svētkiem, kur visi līdzdarbojas pasākuma plāna izveidošanā. (*“Tieši tāpat vajadzētu strādāt visos jautājumos, arī dažādu kultūras un sporta pasākumu organizēšanā. Piemēram, notiek Jaungada skrējieni. Kāpēc šajā Jaungada skrējienā nevar piedalīties arī personas ar invaliditāti? Noteikt viņiem atsevišķu maršrutu, atkal kaut kādu drošības salīņu, un dot viņiem iespēju arī piedalīties. Skrien tikai veselie, skrien pēc balvas, bet šie cilvēki tikai noskatās vai pat nenoskatās, jo viņi pat nezina, ka tāds pasākums ir pilsētā.”*)
- Viena no iespējam kultūras pakalpojumu sniedzējiem, lai veicinātu mērķa grupu iesaisti kultūras pakalpojumu izmantošanā, būtu **piedāvāt formātu/ saturu, kas rēķinātos vai pat risinātu tās specifiskās problēmas, kas traucē šiem cilvēkiem sekmīgāk iekļauties sabiedrībā** (koncentrēšanās grūtības, uzvedības traucējumi; kaitīgi ieradumi, noslēgtība un nesocializēšanās, sociālo funkciju zudums, nelabvēlīgas vides ietekme u.c.).
- Vairāki eksperti piemin **meistardarbības** kā atbilstošu formātu, kas no klientiem neprasa ilgtermiņa saistības vai ļoti metodisku mācīšanos, bet ļauj kaut ko izmēģināt, apgūt, paveikt praktiski. Piemēram, jauniešiem, kam nepieciešama emociju regulācija, mentālās veselības uzlabošanai vairāk piemērotas būtu mākslas meistardarbības – veidošana, gleznošana, zīmēšana. Piemērota ir arī dzīvnieku terapija. Savukārt, sociālo funkciju atjaunošanai, kas *“ir ļoti sarežģīts uzdevums”* nepieciešama ļoti vienkāršu prasmju apgūšana - *“kaut ko tādu elementāru, ko katrs cilvēks, kurš dzīvo daudz maz normālu dzīvi, māc, bet viņi [bezpajumtnieki] nemāk.”*
- Vairākās intervijās eksperti atzīst, ka **informācijas aprites uzlabošana arī dotu pozitīvu efektu.** Pilsētas portāls – Daugavpils.lv mērķa grupu vidū nav zināms, organisks vai viegli lietojams informācijas avots par kultūras norisēm pilsētā. Gados vecākiem cilvēkiem arī nepieejams. Efektīvāki informācijas kanāli ir afišas pilsētā t.sk mikrorajonos un pieturās, avīzes, kā arī personīgi uzaicinājumi (arī ielūgumi vai uzaicinājums pa telefonu), kas darbojas visās mērķa grupās.
- Svarīga būtu informācijas kustība arī pretējā virzienā – t.i. vairāk un plašāk runāt par šo mērķa grupu eksistenci un vajadzībām, jo, **kā atzīst vairāki sociālo pakalpojumu sniedzēji, viņu klientiem neviens kultūras pakalpojumu sniedzējs nekad neko nav piedāvājis.**

- Jārēķinās, ka **cilvēkiem ārpus pilsētas un novadā dzīvojošajiem pastāv būtiski mobilitātes ierobežojumi**, īpaši tiem, kam nav sava privātā transporta. (*“Kā viņš var atbraukt? No Ilūkstes tas varbūt ir vieglāk, bet no kaut kādas Silenes ir grūtāk, jo tur ir 3 vai 4 autobusi, un pēdējais aiziet 18:00-19:00, un vēlāk viņš nekur nevar tikt.”*)
- Būtu nepieciešams ieviest **vienotu pieeju atlaižu piemērošanā**. Vairākas mērķa grupas būtu ar mieru iegādāties biļetes ar atlaidi un tā būtu atbildīga pieeja padarīt kvalitatīvu pakalpojumu pieejamu visiem. (*“Muzejā mums ir vienas atlaides, zooloģiskajā dārzā otras atlaides. Vieni aizmirst par vienu kategoriju, otri aizmirst par otru kategoriju, trešie vispār nedod nekādas atlaides, jo viņiem nevajag, jo tāpat pietiek apmeklētāju. Pietikt jau pietiek, bet tas ir cilvēcīgais faktors. Priekš kā mēs strādājam?”*)
- Mērķa grupu ietvaros ir cilvēki, kam **pietrūkst tehnoloģiju prasmes** vai pat lasīt un rakstīt prasme, kas arī var ietekmēt līdzdalības iespējas.
- Situācijās, kad ir atrasts interešu saskares punkts, **nodrošināt pēctecību, iespēju turpināt**. Piemēram, ka jauniešiem, kas meistardarbnīcās ir atraduši sev aizraujošu nodarbošanos, būtu skaidrs piedāvājums, kā to turpināt.

2. Pētījuma metodoloģija

Pētījuma metodoloģija balstījās **jaukta tipa pētniecības metožu izmantošanā un kombinēšanā (sistēmiskā pieeja)**, paredzot datu un informācijas iegūvi kā ar kvalitatīvās, tā kvantitatīvās pētniecības pieejām. Abu šo pieeju kombinācija deva iespēju pētījuma tēmas analizēt, no vienas puses, statistiskā aspektā (konkrēti rādītāji, konkrēti dati, konkrēti statistiskie raksturojumi), un, no otras puses, padziļināti analizēt iesaistīto mērķgrupu un to pārstāvju vērtējumus, viedokļus un ieteikumus. Šāda sinerģiska pieeja nodrošina plašu analītisko bāzi esošās situācijas izvērtējumam.

Pētījuma metodes

- (1) Datu un informācijas sekundārā analīze. Datu un informācijas, kas raksturo pētījuma mērķgrupas, apkopošana un analīze. Tika izmantoti iepriekš veikti pētījumi, izvērtējumi, kā arī statistikas dati. Papildus tika analizēti arī ārvalstīs veiktie pētījumi par doto tēmu, īpaši kontekstā ar iespējamajiem risinājumiem mērķgrupu iesaistei (labās prakses piemēri 5. nodaļā).
- (2) Mērķgrupu interešu pārstāvju ekspertu intervijas. Kopumā tika īstenotas 15 intervijas ar atbilstošo valsts un pašvaldības iestāžu, kā arī NVO sektora pārstāvjiem.
- (3) Kvantitatīva aptauja ar Latgales reģiona kultūras sektora pārstāvjiem. Kopumā iegūtas 177 aizpildītas aptaujas anketas.

Izpētes tēmas

- (1) Sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju mērķgrupu raksturojums (Daugavpils pilsētas un arī Latgales reģiona iedzīvotāji kā Daugavpils pilsētas kultūras pakalpojumu un aktivitāšu piedāvājuma izmantotāji).
- (2) Esošā kultūras pakalpojumu un aktivitāšu piedāvājuma pieejamība mērķgrupām.
- (3) Pastāvošās barjeras un ierobežojumi kultūras pakalpojumu un aktivitāšu izmantošanā, tai skaitā mērķgrupu specifiski.
- (4) Iespējamie risinājumi un labās prakses piemēri mērķgrupu pilnvērtīgai iesaistei.

Pētījums tika īstenots 2021. gada decembrī un 2022. gada janvārī.

3. Kultūras pieejamība iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām: vispārīgs raksturojums

3.1. Kultūras norišu esošais piedāvājums

Šī pētījuma ietvaros īstenotajā Latgales kultūras sektora pārstāvju aptaujā respondenti tika lūgti novērtēt esošo kultūras pasākumu un aktivitāšu piedāvājumu iedzīvotājiem reģionā kopumā, kā arī konkrēti iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām. **Kultūras norišu piedāvājumu iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām 29% novērtē kā ierobežotu, 50% kā viduvēju, un tikai 6% kā plašu.** Jāpiebilst gan, ka arī kopējo kultūras piedāvājumu visiem iedzīvotājiem kultūras sektora pārstāvji vērtē kritiski (7% kā ierobežotu, 60% kā viduvēju, 29% kā plašu) – to, visdrīzāk, jāsaista ar pandēmijas ieviestajiem ierobežojumiem.

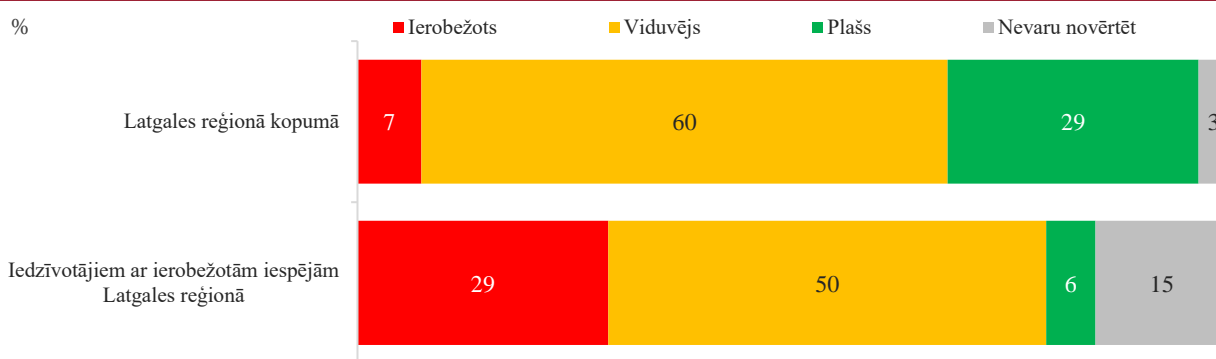
Grafiks 1. Kultūras sektora pārstāvju vērtējums par kultūras pasākumu un aktivitāšu piedāvājumu

Datu avots: 2022. gada janvārī īstenota Latgales kultūras sektora aptauja, n=177.

Jautājumi anketā:

Kā Jūs novērtētu kultūras pasākumu un aktivitāšu piedāvājumu iedzīvotājiem Latgales reģionā kopumā?

Un kā Jūs novērtētu kultūras pasākumu un aktivitāšu piedāvājumu tieši iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām Latgales reģionā?

Aptaujā respondenti tika lūgti arī detalizētāk novērtēt konkrētas kultūras aktivitātes pēc tā, cik tās ir vai nav pieejamas iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām. **Viskritiskāk vērtētas šo iedzīvotāju iespējas iesaistīties amatiermākslas kolektīvos, mākslinieciskajā pašdarbībā (38% novērtē, ka ir mazas iespējas), apmeklēt interešu pulciņus, klubiņus (30% novērtē, ka ir mazas iespējas), nodarboties ar fiziskām aktivitātēm, sportu (33%).** Savukārt kā plašas un pieejamas novērtētas šo iedzīvotāju iespējas iesaistīties nevalstisko organizāciju darbībā (51% uzskata, ka ir plašas iespējas), piedalīties vietējo kopienu, apkaimju aktivitātēs (44%), pilnveidoties, apmeklēt dažādus kursus, apmācības, seminārus (44%). **Viedoklis par iespējām apmeklēt kultūras pasākumus ir neviennozīmīgs – 28% uzskata, ka tās ir mazas, 32%, ka viduvējas, bet 36%, ka plašas.**

Kopumā gan jāsecina, ka kultūras sektora pārstāvju viedoklis par iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām pieejamajām kultūras un aktivitāšu iespējām ir drīzāk pozitīvs. Tādēļ jāuzsver, ka **tie drīzāk ir vērtējumi kopējam šādu aktivitāšu piedāvājumam, nevērtējot to, cik tie ir pieejami un atbilstoši tieši iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām.** Šo mērķgrupu iedzīvotāju iesaiste kultūras sektorā ir salīdzinoši jauna tēma un tendence, tādēļ izpratne par iesaistes iespējām un aktivitāšu adaptāciju specifiskām mērķgrupām vēl ir tikai veidošanās sākumposmā. Tas, savukārt, ļauj secināt, ka būtiska loma ir arī kultūras sektora pārstāvju zināšanām un kompetencēm specifisko iedzīvotāju mērķgrupu iekļaušanas veicināšanā. Tam būtu nepieciešamas gan apmācības, gan pieredzes apmaiņas iespējas.

Grafiks 2. Kultūras sektora pārstāvju vērtējums par iespējām iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām piedalīties dažādās aktivitātēs Latgales reģionā

Datu avots: 2022. gada janvārī īstenota Latgales kultūras sektora aptauja, n=177.

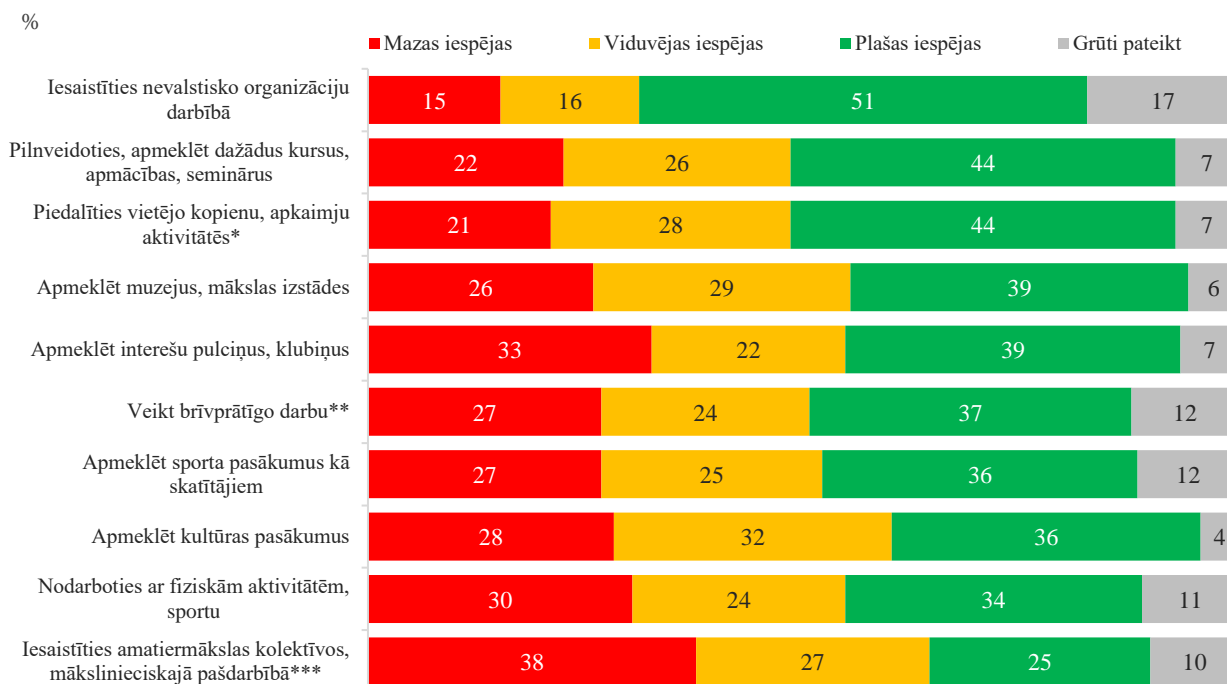
*Iedzīvotāju diskusijas, sabiedriskās apspriešanas, kopīgas kaimiņu aktivitātes, apkaimes biedrība, pasākumi, projekti.

**Vides sakopšanas talkas, labdarības aktivitātes, palīdzības akcijas u.c.

***Koris, deju kolektīvi, mūzikas kolektīvi u.tml.

Jautājums anketā:

Šeit minēti dažādi pasākumi un aktivitātes. Novērtējiet, lūdzu, cik plašas vai ierobežotas ir iespējas iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām tajās piedalīties Latgales reģionā.

Latvijas Kultūras akadēmijas īstenotajā kultūras patēriņa pētījumā 2020. gadā¹ tika īstenota kultūras pasākumu organizētāju un institūciju aptauja, kurā to pārstāvji tika lūgti novērtēt, cik plaši to aktivitātēs tiek iesaistīti dažādu mērķgrupu iedzīvotāji, tostarp cilvēki ar īpašām vajadzībām. **Latgales reģionā 48% kultūras aktivitāšu organizētāju novērtējuši, ka cilvēkus ar īpašām vajadzībām nemaz neiesaista, 24% – ka iesaista viduvēji, bet 28% – ka iesaista plaši.** Kopumā gan šie rādītāji ir līdzīgi arī citos reģionos novērotajiem. Tomēr būtiski, ka tikai neliela daļa šīm mērķgrupām pievērš pastiprinātu uzmanību.

Grafiks 3. Kultūras aktivitāšu organizētāju vērtējums par cilvēku ar īpašām vajadzībām iesaisti

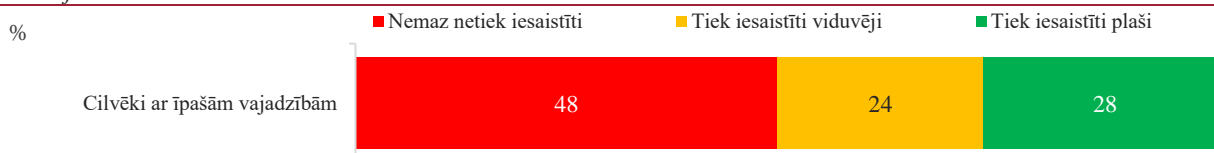
Datu avots: Kultūras patēriņa un līdzdalības ietekmes pētījums. 2020. Latvijas Kultūras akadēmija, SIA

„Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, SIA „SKDS”. Pieejams:

<https://www.km.gov.lv/lv/media/11801/download>.

Jautājums anketā:

Cik plaši Jūsu organizācijas/uzņēmuma īstenotās aktivitātes iesaista šādas iedzīvotāju mērķgrupas? Cilvēki ar īpašām vajadzībām.

¹ Kultūras patēriņa un līdzdalības ietekmes pētījums. 2020. Latvijas Kultūras akadēmija, SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, SIA „SKDS”. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/11801/download>

Mūsu īstenotajā aptaujā kultūras sektora pārstāvji tika lūgti arī norādīt, kāda veida kultūras pasākumi un aktivitātes šobrīd visvairāk Latgalē pietrūkst tieši iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām. Atbildes liecina, ka būtisks trūkums ir tieši norises vietu vides pieejamība cilvēkiem ar ierobežotām iespējām, kā arī aktivitāšu un pasākumu adaptācija specifiskām vajadzībām, piemēram, neredzīgiem cilvēkiem vai cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem. Proti – tiek norādīts, ka **būtiskāka problēma ir tieši pasākumu adaptācija, pielāgošana specifisko mērķgrupu vajadzībām, nevis pašu pasākumu neesamība kā tāda.**

Aptaujāto sniegtajos viedokļos iespējams identificēt vēl trīs būtiskus aspektus. Pirmkārt, bieži tiek norādīts uz nepieciešamību pēc pasākumiem, kur konkrēto mērķgrupu pārstāvji var paši aktīvi iesaistīties – radošās darbnīcas, meistarklases, radošā darbība, amatiermāksla. Tātad **aktīva pašu līdzdalība, nevis tikai pasīvs patēriņš.**

Otrkārt, nereti tiek aktualizēta **nepieciešamība ne tikai pēc kultūras aktivitātēm, bet arī socializēšanās iespējām** – savstarpējā komunikācija un tīklošanās, pieredzes apmaiņa, kolektīvās aktivitātes.

Un, treškārt, dažkārt pieminēta **nepieciešamība veicināt kopējo sabiedrības toleranci pret cilvēkiem ar īpašām vajadzībām**, tātad veidot **vairāk iekļaujošus pasākumus un vidi kopumā**, nevis specifiskus, tikai mērķgrupām domātus, pasākumus un aktivitātes.

Tabula 1. Kultūras pasākumi un aktivitātes, kas visvairāk pietrūkst Latgalē iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām: biežāk minētās atbildes (atlase)

Datu avots: 2022. gada janvārī īstenota Latgales kultūras sektora aptauja, n=177.

Jautājums anketā:

Kāda veida kultūras pasākumi un aktivitātes šobrīd visvairāk Latgalē pietrūkst tieši iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām?

Brīvdabas pasākumi.

Diskusijas, pārrunas, dažādas aktivitātes.

Iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām pietrūkst visa veida kultūras pasākumu, jo, piemēram, no attālākiem lauku reģioniem cilvēkiem nav iespējas nokļūt uz dažādiem kultūras pasākumiem.

Ierobežota iespēja apmeklēt iekšējo pasākumus, muzejus. Īpaši šiem cilvēkiem organizēti pasākumi – tikšanās, koncerti, meistardarbnīcas. Varētu būt vairāk ārējo pasākumu, bet galvenais – informācija un speciāls uzaicinājums.

Ne visas norišu vietas ir maksimāli piemērotas.

Izglītojošie kultūras pasākumi mazajos kultūras namos. Piemēram – teātra izrādes, tikšanās ar literātiem un māksliniekiem (ne vietējiem).

Izglītojošas lekcijas par dažādām interesējošām tēmām.

Vislielākā problēma ir vides pielāgošana, vai cilvēks vispār varēs tikt iekšā.

Koncerti, teātra izrādes, muzeja apmeklējumi, izstādes, ekskursijas pa Latgali.

Iespēju pilnvērtīgi darboties pašdarbības kolektīvam.

Koncerti. Vingrošana. Nūjošana.

Kopā būšana.

Kopīga darbošanās, izglītojošas lekcijas.

Kopīga svētku svinēšana.

Koprādīšanas pasākumi; Pasākumi, kas nojauc robežu (notiek atstumtajam/ neiesaistītajam ierastā vidē) un nerada sajūtu “es te neiederu”.

Kultūras pasākumi digitālā formātā (bezmaksas).

Pielāgota vides pieejamība (pieejamība personām ratiņkrēsļā).

Kultūras pasākumu piedāvājums ir, tikai iekļūšana pasākuma telpās apgrūtināta vai neiespējama.

Kultūras pasākumu un vietu pieejamība personām ar funkcionāliem traucējumiem ir ierobežota: trūkst neredzīgajiem pielāgotu muzeju ekspozīciju un mākslas izstāžu, nedzirdīgajiem – pielāgotu teātra izrāžu (ar subtitriem), savukārt personām ar kustību traucējumiem visbiežāk nav nodrošināta iespēja iekļūt kultūras iestādē.

Kultūrizglītība.

Latgalē pietrūkst iespējas brīvi iekļūt vietā, kur notiek kultūras pasākumi. Pacēlāji, specializētas sēdvietas.

Grūtākais ir tikt no mājām uz pasākumu.

Manuprāt, nepietrūkst kultūras piedāvājuma, bet pietrūkst vides pieejamības cilvēkiem ratiņkrēslos un finanšu resursu.

Neliela formāta pasākumi, kas mērķēti noteiktām mērķgrupām vai apkaimēm. Bezmaksas vai par nelielu maksu. Ar labu piekļūstamību. Lielisks piemērs bija vasaras koncerti Dubrovina parkā.

Pasākumi ar pielāgotu saturu cilvēkiem ar funkcionāliem vai garīgiem traucējumiem. Pasākumi, kuru saturs veicina iedzīvotāju toleranci, iecietību un atvērtību komunikācijai ar sociālās izstumšanas riskam pakļautajām grupām.

Pasākumi brīvā dabā.

Pietrūkst nevis pasākumu, bet pienācīgas piekļuves kultūrvietai – trūkst pacelāju, vai tie nedarbojas, nav ierīkoti lifti utt. Cilvēkiem ar kustību traucējumiem ir liela problēma nokļūt koncertzālēs, izrāžu un izstāžu zālēs utt.

Pirmkārt, svarīgi, lai pasākuma norises vietā varētu piekļūt ar ratiņkrēslu. Radošās darbnīcas ar tādu programmu, kas piemērota personām ar kustību traucējumiem vai garīga rakstura problēmām.

Profesionālās mākslas piedāvājums: teātru izrādes, koncerti, opera, balets.

Profesionālo mākslinieku koncerti, teātra izrādes.

Radošas, interaktīvas aktivitātes, kurās ir iespēja pašiem aktīvi līdzdarboties.

Manuprāt, kopumā pasākumu iespējas ir ļoti plašas, bet, ja runā par pasākumiem iekštelpās, noteikti ierobežo piekļuves iespējas cilvēkiem ar kustību traucējumiem. Pasākumi nav pielāgoti vājredzīgiem, vājdzirdīgiem cilvēkiem.

Te jārunā nevis par pasākumiem kā tādiem, bet par iedzīvotāju iespējām pārvietoties. Iespējas ir pilnīgi izslēgtas. Nav transporta, transportam nereti nav naudiņas, nav arī vēlēšanās kaut kur doties. Nav arī intereses. Saskaros ar situācijām, kur cilvēkiem mājās ir tikai radio aparāti – nav pat virszemes televīzijas.

Tikšanās ar dzejniekiem, rakstniekiem, atpūtas pasākumi.

Tikšanās, lekcijas, sporta sacensības.

Varbūt kādas vingrošanas nodarbības, kopīgi tikšanās pasākumi ar kādām radošām aktivitātēm.

Vasaras pasākumi dabā.

Pasākumi, kur var savstarpēji iepazīties, kopā radoši darboties, meistarklases.

Speciālus pasākumus nevajag, bet vajag pielāgot tos pasākumus, kas jau notiek. Piemēram, pilsētas svētki daudziem nav pieejami, jo nav pieejama vide, nav surdotulkotāji utt.

3.2. Šķēršļi kultūras aktivitātei

Pētījuma ietvaros tika identificēti arī tie šķēršļi, kas iedzīvotāju ar ierobežotām iespējām pieeju kultūras aktivitātēm ietekmē visbūtiskāk. Lai gan katrai konkrētajai mērķgrupai konkrēto šķēršļu būtiskums var būt atšķirīgs (skatīt mērķgrupu detalizētos raksturojumus 4.nodaļā), tomēr liela daļa ierobežojumu ir kopīgi visām mērķgrupām.

Grafiks 4. Kultūras sektora pārstāvju vērtējums par faktoriem, apstākļiem, kas mudinātu iedzīvotājus ar ierobežotām iespējām biežāk apmeklēt kultūras pasākumus

Datu avots: 2022. gada janvārī īstenota Latgales kultūras sektora aptauja, n=177.

Jautājums anketā:

Ja domājat par iedzīvotāju ar ierobežotām iespējām iesaisti kultūras pasākumos un aktivitātēs – kuri no šiem faktoriem, apstākļiem, Jūsaprāt, mudinātu viņus biežāk apmeklēt kultūras pasākumus?

Vides pieejamība

Kultūras sektora pārstāvju sniegtie vērtējumi liecina – **visbūtiskākais šķērslis iedzīvotāju ar ierobežotām iespējām kultūras aktivitātei ir pasākuma norises vietu nepiemērotība cilvēkiem ar īpašām vajadzībām** (to norāda 74% kultūras sektora pārstāvju). Jāuzsver, ka tas nozīmē gan vides pieejamību (ēkas, telpas), gan arī pasākumu un aktivitāšu piemērotību konkrēto mērķgrupu specifikai (satura pieejamība, atbilstība). **Vides pieejamības šķērslī pamato arī vairākas citas respondentu atbildes** – 55% norāda, ka būtu nepieciešams vairāk pasākumu tuvāk dzīvesvietai, 47% norāda, ka nepieciešams ērtāks sabiedriskais transports, bet 40%, ka nepieciešams pilnveidot pasākumu vietu tehnisko stāvokli.

Vides pieejamība kā viens no būtiskiem kultūras pieejamības šķēršļiem identificēta un analizēta arī Latvijas Kultūras akadēmijas īstenotajā kultūras patēriņa pētījumā 2020. gadā, kura ietvaros vērtēta kultūras pieejamība cilvēkiem ar funkcionēšanas ierobežojumiem². Tajā norādīts:

- Vides pieejamības aspekti attiecas ne tikai uz cilvēkiem ar kustību traucējumiem, bet tik pat būtiski tie ir arī cilvēkiem ar redzes traucējumiem, kuriem ir nepieciešama droša vide (līdzīgi kā bērniem un gados vecākiem cilvēkiem).
- Neredzīgiem cilvēkiem vides pieejamības risinājums būtu **kultūras iestādē uz vietas pieejams personāls** – apmācīts, kā palīdzēt – pasniegt elkoni, ļaut pieturēties.
- Cilvēkiem ar kustību traucējumiem īpaši sāpīga tēma ir teātru, kino un citu kultūras iestāžu **skatītāju zāļu nepiemērotība cilvēkiem ratiņkrēslos** (jāsēž nodalīti no pārējiem, nodalīti no savas kompānijas, vietās ar sliktu redzamību).
- Pētījuma autori norāda, ka kopumā viena no lielākajām ir tieši **emocionālā barjera**, ko lielā mērā ietekmē vides pieejamība (nerada sajūtu, ka ir gaidīti konkrētajā vidē, pasākumā, aktivitātē; vides nepiemērotība veicina atsvešināšanos, nodalītību).

Minētajā pētījumā kā šķērslis atsevišķi izdalīta arī satura pieejamība, norādot:

- Satura pieejamība ir aktuālāka cilvēkiem ar redzes un dzirdes traucējumiem, kā arī cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem.
- Šobrīd kultūras organizācijās lielā mērā **pietrūkst izpratnes par šo mērķa grupu vajadzībām un risinājumu variantiem**.
- Cilvēkiem ar redzes traucējumiem satura uztverei svarīga ir **audio informācija**, kas ir aprakstoša un tiek piedāvāta sinhroni, vai pēc izvēles pieejama pirms pasākuma, blakus mākslas darbam u. tml.
- Līdzīgi arī nedzirdīgiem cilvēkiem muzejos un izstāžu zālēs var palīdzēt **video gids** ar darba aprakstu zīmju valodā.
- Svešvalodu prasmes cilvēkiem ar redzes traucējumiem var būt vājākas, līdz ar to nepieejamas ir filmas, kas skan oriģinālvalodā un ir tikai titrētas.
- Trūkst **satura, kas būtu piemērots maziem, nedzirdīgiem vai vājdzirdīgiem bērniem**. Internetā pieejamas tikai dažas pasakas zīmju valodā un zīmju valodā tulkotas multiplikācijas filmas LTV interneta resursā, lai gan šāds saturs būtu nepieciešams regulāri pieejams gan valodas, gan emocionālās pasaules attīstībai.
- Cilvēkiem ar redzes traucējumiem un intelektuālas attīstības traucējumiem ir nepieciešami **apmācīti gidi**, kas palīdzētu uztvert informāciju izstādēs, muzejos un ekskursijās uztveramā un auditorijai saistošā veidā. Piemēram, ļaujot ar cimdiem aptaustīt eksponātus, ko drīkst aiztikt.

² Kultūras patēriņa un līdzdalības ietekmes pētījums. 2020. Latvijas Kultūras akadēmija, SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, SIA „SKDS”. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/11801/download>

- Viens no risinājumiem satura uztverei būtu **vieglās valodas plašāks pielietojums**, kas var noderēt gan cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, gan ar dzirdes traucējumiem.

Finansiālās iespējas

Mūsu pētījumā **otrs biežāk norādītais šķērslis ir finansiālās iespējas** – 60% kultūras sektora pārstāvju norāda uz nepieciešamību pēc bezmaksas pasākumiem, 38% norāda, ka iedzīvotājiem nepieciešams vairāk līdzekļu pasākumu apmeklēšanai. Tas, savukārt, nozīmē – pat, ja pasākumu noriņu vietas būtu ērti pieejamas iedzīvotājiem ar īpašām vajadzībām, finansiālo iespēju ierobežotība vienalga neļautu būt izteikti aktīviem kultūras aktivitātē. Tātad tie ir **kompleksi risināmi ierobežojumi (vides un finansiālā pieejamība)**.

Jau pieminētajā Latvijas Kultūras akadēmijas pētījumā attiecībā uz finansiālo iespēju šķērslī norādīti šādi papildu aspekti:

- Kultūrai būtu jābūt **pieejamai dažādām sociālajām grupām bez ierobežojumiem**, jo bezmaksas piedāvājumu izmantošana ne vienmēr ir iespējama ikdienā un tā arī zināmā mērā ir diskriminējoša.
- Turklāt tādi pasākumi, uz kuriem nav atlaides biļešu iegādei, **cilvēkiem ar īpašām vajadzībām kļūst īpaši nepieejami cenas ziņā**, jo bieži biļete ir jāpērk gan cilvēkam ar īpašām vajadzībām, gan viņa pavadonim, turklāt cilvēkiem ar, piemēram, redzes vai dzirdes traucējumiem nepieciešams pirkt biļetes priekšējās rindās, kas ir īpaši dārgi.

Kompānijas trūkums

42% kultūras sektora pārstāvju norāda, ka **iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām bieži vien nav kompānijas, ar ko kopā apmeklēt pasākumus**. Cilvēku ar ierobežotām iespējām gadījumā tas nereti ir ne tikai emocionālās labsajūtas aspekts (drošības sajūta ārpus ierastās dzīves vides, lielākā iedzīvotāju pulkā), bet arī fiziskās palīdzības, atbalsta nepieciešamība. Tāpat jāuzsver – zināmā mērā šis šķērslis ir arī plašākā sabiedrībā skatāms, proti, tas norāda uz **vientuļo iedzīvotāju aktivitāšu ierobežojumiem**.

Informācijas trūkums

Būtiski uzsvērt – kopumā 41% kultūras sektora pārstāvju uzskata, ka **šobrīd iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām nav pietiekama informētība par pasākumu un aktivitāšu iespējām**. Jāpiebilst, ka tas nozīmē ne tikai informāciju par konkrētiem pasākumiem un aktivitātēm, bet arī **specifisku informāciju par to pieejamību un atbilstību konkrētām mērķgrupām**. Piemēram, informācija, vai konkrētā norises vieta ir pieejama cilvēkiem ar specifiskām vajadzībām, vai pasākuma saturs ir piemērots visiem u.tml.

Arī minētajā Latvijas Kultūras akadēmijas pētījumā informācijas šķērslis tiek īpaši akcentēts:

- Lai apmeklētu kultūras pasākumu vai izmantotu kultūras organizāciju piedāvājumus, ir svarīgi, lai informācija par šiem piedāvājumiem, kā arī informācija uz vietas konkrētajā organizācijā **būtu viegli pieejama un saprotama visām sabiedrības grupām**. Un, lai izvairītos no tālākas vilšanās, **tai jāatbilst konkrētās grupas vajadzībām**. Informācijas pieejamības jautājumi ir īpaši būtiski cilvēkiem ar dažādiem funkcionāliem traucējumiem. Piemēram, cilvēkiem ar redzes traucējumiem ir svarīgi taktilie apzīmējumi, audio signāli, informācija braila rakstā. Cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem nepieciešamas precīzas norādes un vizuālā informācija,

trauksmes vai avārijas signāliem jābūt vizuāli pamanāmā formā u.c.; savukārt cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem informācija nepieciešama tā saucamajā “vieglajā valodā”.

- Nereti novērojams **korektas informācijas trūkums pirms kultūras pasākuma apmeklēšanas** – pērkot biļeti, nav sniegta informācija par vides pieejamību, par satura atbilstību, par kādiem citiem ierobežojumiem.
- Tāpat kultūras organizācijas reti norāda **informāciju par dažādiem riskiem**, kas var traucēt cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem (īpašas skaņu un gaismas tehnikas izmantošana).

Iespējas līdzdarboties

Kultūras sektora pārstāvji bieži norādījuši arī uz to, ka trūkst **aktivitātes, kurās mērķgrupu pārstāvjiem iespējams pašiem aktīvi līdzdarboties** (41%), nevis būt tikai pasīviem patērētājiem (skatītājiem, klausītājiem). Tas norāda uz **nepieciešamību un iespēju cilvēku ar ierobežotām iespējām līdzdalību skatīt plašākā tvērumā** – ne tikai kā kultūras patēriņu, bet arī kā kultūras līdzdalību, sociālo līdzdalību, pilsonisko līdzdalību. Šīs dažādās jomas bieži vien pārklājas un apvienojas – **kultūras aktivitāšu loma var būt būtiska arī pilsoniskajā līdzdalībā vai socializācijā** (skatīt ārvalstu piemērus 5. nodaļā).

Aktīvu līdzdarbošanos var interpretēt arī kā **iesaisti brīvprātīgo darbā** – uz to norādīts vairāku mērķgrupu kontekstā 4. nodaļā (piemēram, attiecībā uz bezdarbniekiem, sociālā riska jauniešiem u.c.).

Pandēmijas ietekme

Protams, kā viens no būtiskākajiem šķēršļiem kultūras aktivitātēm šobrīd aptaujā tika identificēta arī **pandēmijas ietekme**. Šādā aspektā jāaktualizē **neskaidrība par to, kā pandēmijas ierobežojumi būs mainījuši iedzīvotāju kopējos ieradumus kultūras patēriņā un aktivitātēs**. Nacionālā līmenī īstenotajos kultūras patēriņa pētījumos konstatēts, ka iedzīvotāju ieradumi būtiski mainās un tie iedzīvotāji, kuri iepriekš bijuši retāki kultūras pasākumu apmeklētāji pandēmijas ietekmē mainījuši savus ikdienas ieradumus un varētu būt grūti atkalpiesaistāmi kultūras norisēs. Pieļaujams, ka lielā mērā tas attiecas arī uz iedzīvotāju ar ierobežotām iespējām ikdienas ieradumu maiņu esošajos apstākļos.

3.3. Iekļaujoši vai specializēti pasākumi

Analizējot kultūras norišu pieejamību iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām, **būtisks ir jautājums par to, vai šīm iedzīvotāju mērķgrupām būtu jāveido specializēti pasākumi vai arī jāorientējas uz jebkuru pasākumu un aktivitāšu pielāgošanu mērķgrupu specifikai**. Viedokļi par to ir dažādi, lai gan lielākā daļa šī pētījuma ietvaros intervēto ekspertu sliecas par labu viedoklim, ka kultūras pakalpojumiem ir jābūt iekļaujošiem, nevis speciāli veidotiem kādām konkrētām sociālās atstumtības riska grupām.

Galvenie argumenti par labu iekļaujošiem pasākumiem:

- Tas ir sabiedrības pienākums, no kā ieguvēji būs visi - (*“Mēs nevaram veidot vienkārši kultūras pasākumu un gaidīt, kad tas klients pielāgosies. Mums ir kaut kā jānodrošina tā vide, lai klients būtu spējīgs integrēties šajā pakalpojumā. Ja mēs redzam, ka viņš nespēj, tad mums ir jāapdomā, ko mēs varam mainīt pakalpojumā, lai tas ir sasniedzams un pieejams, un arī, lai tas dotu šo te pozitīvo atgriezenisko saiti un izmaiņas, ko mēs mācāmies, ka ir tā virzība.”*)
- Kā nepieciešams treniņš saskarsmei ar 'reālo dzīvi' – iespējams, speciālie pasākumi šobrīd ir vienkāršāks un drošāks variants, bet *“ko darīt, ja nebūs to pašu vecāku, koordinatoru vai*

speciālistu klāt, kuri ar viņiem strādā? Ja viņam ir jāiziet reālajā dzīvē, viņš atkal psiholoģiski tiek traumēts, un atkal tas viss darbs un atbalsts viņiem ir jāsāk no jauna.”

- Lai iedzīvotājiem ar ierobežotām iespējām ļautu justies līdzvērtīgiem un iekļautiem, bet vienlaikus svarīgs priekšnoteikums ir cieņa un drošības garantijas – *“Cik reizes es esmu redzējusi, ka cilvēkam pūlī sākas epilepsijas lēkme vai uzlej alu bērnam uz galvas invalīdu ratiņos. Noteikti jābūt integrētiem, jo šie cilvēki noteikti piedalītos tur, kur ir visi, ja viņi zinātu, ka viņiem būs droši. Tas ir pagājušais gadsimts, kad mēs negribējām rādīt, ka mums ir personas ar invaliditāti, kad mēs negribējām to atzīt. Tas ir jāatzīst, un šiem cilvēkiem ir tādas pašas tiesības kā visiem pārējiem piedalīties un būt dalībniekiem un klausītājiem.”*
- Lai paplašinātu redzesloku – ikvienam ir vērtīgi ieraudzīt sabiedrību tās kopumā un daudzveidībā.
- Iekļaujošas prakses sniedz terapeitisku efektu un ir kritiski svarīgas bērnu vecumā – *“Principā bērnus-autistus vajag socializēt. Vēlams, protams, lai viņi varētu nodarboties arī ar parastiem bērniem kopā, jo viņi skatās, kā citi bērni dara. Viņiem ir jāiemācās draudzēties un savstarpēji sadarboties. Ja būtu 5 normāli, neirotipiski bērni un 1 autists, tad tas būtu lieliski, lai viņu varētu integrēt un socializēt sabiedrībā.”*; *“Integrācija ir virzība uz priekšu, jo tad, kad viņi ir kopā ar veseliem bērniem, viņiem ir kaut kādi piemēri un orientieri.”*

Atsevišķos gadījumos priekšrocības ir arī specializētiem pasākumiem – atsevišķām mērķa grupām tā ir iespēja būt kopā ar 'savējiem' – cilvēkiem, kas viens otru saprot, pieņem un – drošā vidē. Ir situācijas, kad pašiem pakalpojuma saņēmējiem tas ir psiholoģiski vieglāk. (*“Pieaugušie no veselās sabiedrības daļas arī uzvedas dažādi. Mātes saka, ka ir bijuši gadījumi, kad viņām pārmet, ka jūsu bērns ir neaudzināts, lai gan viņš patiesībā ir autists utt.. Tāpēc viņas pat prasīja kaut kādus atsevišķus pasākumus.”*)

Tāpat ir mērķa grupas, kuras vispirms varētu uzrunāt tikai īpaši pie viņām vēršoties, ar kādu speciālu pasākumu vai programmu, lai motivētu piedalīties, lai cilvēki pārvarētu savas psiholoģiskās vai fiziskās barjeras. Piemēram, pie sociālā riska jauniešiem vai patversmes klientiem.

4. Iedzīvotāju ar ierobežotām iespējām kultūras aktivitāte: mērķgrupu detalizēts raksturojums

4.1. Pilngadīgas personas ar invaliditāti

Mērķgrupas raksturojums

Latgales plānošanas reģionā kopumā dzīvo 32,5 tūkst. pilngadīgu personu ar invaliditāti, tai skaitā 1,6 tūkst. ar redzes traucējumiem, 274 ar dzirdes traucējumiem, 6,8 tūkst. ar kustību traucējumiem, 4,4 tūkst. ar psihiskiem traucējumiem, bet 19,8 tūkst. ar cita veida traucējumiem. **Daugavpils pilsētā kopumā dzīvo 8,2 tūkst. pilngadīgu personu ar invaliditāti**, un Augšdaugavas novadā 3,1 tūkst. Kā norādīts Latgales plānošanas reģiona Deinstitutionalizācijas plāna ieviešanas progresa izvērtējumā 2020. gadā³, pilngadīgo personu ar invaliditāti skaits pēdējos gados ir nedaudz samazinājies (tas gan jāskata korelācijā arī ar kopējo iedzīvotāju skaita samazinājumu).

Tabula 2. Pilngadīgu personu ar invaliditāti skaits, 2020.g.

Datu avots: Latgales plānošanas reģiona Deinstitutionalizācijas plāna ieviešanas progresa izvērtējums 2020, pieejams: https://lpr.gov.lv/wp-content/uploads/2016/materiali/LPR_Di_ievie%C5%A1anas_progresa_izv%C4%93rt%C4%93jums_2020_Preciz.pdf; autoru aprēķini.

Pilngadīgas personas ar invaliditāti Latgales plānošanas reģionā kopā	32 519
Redzes traucējumi	1 612
Dzirdes traucējumi	274
Kustību traucējumi	6 857
Psihiskie traucējumi	4 403
Pārējie/ traucējumu veids nav norādīts	19 837
Pilngadīgas personas ar invaliditāti sadalījumā pa pašvaldībām	
Daugavpils	8 264
Rēzekne	4 078
Augšdaugavas novads	3 146
Balvu novads	3 217
Krāslavas novads	2 315
Līvānu novads	1 529
Ludzas novads	3 355
Preiļu novads	2 469
Rēzeknes novads	4 146

Jāņem vērā, ka **daļa no šīm personām atrodas ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās**. Atbilstoši Latgales plānošanas reģiona Deinstitutionalizācijas plāna informācijai 2020. gada 1. janvārī šajās institūcijās⁴ atradās kopumā 738 personas ar garīga rakstura traucējumiem. Šīs mērķgrupas kontekstā jāuzsver – kopš 2017. gada (un līdz 2023. gadam) visā Latvijā un tai skaitā Latgales plānošanas reģionā tiek īstenots tā sauktais **deinstitutionalizācijas process**⁵. Deinstitutionalizācija ir pakalpojumu sistēmas izveide, kas sniedz personai, kurai ir ierobežotas spējas sevi aprūpēt, nepieciešamo atbalstu, lai tā spētu dzīvot mājās vai ģimeniskā vidē. Viens no projekta mērķiem ir arī sekmēt cilvēku ar ierobežotām iespējām spējas dzīvot pilnvērtīgi sabiedrībā, tai skaitā

³ Latgales plānošanas reģiona Deinstitutionalizācijas plāna ieviešanas progresa izvērtējums 2020, pieejams: https://lpr.gov.lv/wp-content/uploads/2016/materiali/LPR_Di_ievie%C5%A1anas_progresa_izv%C4%93rt%C4%93jums_2020_Preciz.pdf

⁴ Personām ar GRT ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju pakalpojumus LPR sniedz 6 institūcijas – 2 valsts institūcijas, tai skaitā viena ar trim filiālēm (VSAC “Latgale” filiāle “Krašņiņi” (Aglonas novads), VSAC “Latgale” filiāle “Kalkūni” (Daugavpils novads), VSAC “Latgale” filiāle “Kalupe” (Daugavpils novads), VSIA “Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca” (Daugavpils pilsēta), 1 pašvaldības institūcija (Sociālo pakalpojumu centrs “Pīlādzis”), 1 komercsabiedrība (SIA “Veselības centrs “Ilūkste””). Informācijas avots: Latgales plānošanas reģiona Deinstitutionalizācijas plāna ieviešanas progresa izvērtējums 2020.

⁵ Deinstitutionalizācijas process: <https://www.lm.gov.lv/lv/deinstitutionalizācijas-process>

izmantojot visus ikdienas pakalpojumus (arī kultūras, brīvā laika). Latgales reģionā plānots, ka projekta ietvaros kopumā 65 personas ar garīga rakstura traucējumiem uzsāk patstāvīgu dzīvi ārpus ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām. Arī šī procesa un projekta kontekstā ir būtiski plānot konkrētajām mērķa grupām pieejamus kultūras pasākumus un aktivitātes.

Kultūras pakalpojumu pieejamība mērķgrupai

2010. gadā Latvija ir ratificējusi Apvienoto Nāciju organizācijas Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām⁶, nosakot, ka dalībvalstis apņemas nodrošināt un veicināt, lai visas personas ar invaliditāti varētu pilnībā īstenot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības bez jebkāda veida diskriminācijas invaliditātes dēļ. Konvencijā definēta arī valsts apņemšanās nodrošināt personu ar invaliditāti iespējas piedalīties kultūras dzīvē vienlīdzīgi ar citiem, kā arī nodrošināt atbilstošus pasākumus, lai personas ar invaliditāti varētu attīstīt un izmantot savu radošo, māksliniecisko un intelektuālo potenciālu. Ziņojumā “ANO konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings 2010–2014: Pašvaldību aptaujas rezultāti”⁷ norādīts uz būtiskiem ierobežojumiem publisko ēku pieejamībā personām ar dažādiem funkcionāliem traucējumiem. Pētījumā konstatēts, ka bieži publiskās ēkas personām ar kustību traucējumiem ir pieejamas tikai daļēji un nemaz nav pieejama apmēram trešdaļa no nozīmīgām publiskām ēkām – vispārējās izglītības iestādes (33%), bibliotēkas (30%), muzeji (29%) un pašvaldības sporta objekti (29%). Līdzīgi – trešā daļa publisko ēku nav pieejamas personām ar dzirdes traucējumiem – tai skaitā 29% muzeju, 31% teātru, kultūras namu un kinoteātru. Viszemākais pilnīgi pieejamo ēku īpatsvars ir personām ar redzes traucējumiem. Personām ar redzes traucējumiem nepieejami ir vispārējās izglītības iestādes un pašvaldības sporta objekti (56%), bibliotēkas, teātri, kultūras nami un kinoteātri (49%), pašvaldības administratīvās telpas (48%), muzeji (42%) un pašvaldības sociālais dienests (41%).

Uz kultūras pakalpojumu pieejamības ierobežojumiem personām ar invaliditāti norāda arī 2017.–2018. gadā izstrādātais Latgales plānošanas reģiona deinstitutionalizācijas plāns 2017.–2020. gadam⁸. Tiek secināts, ka formālā pieejamība brīvā laika un kultūras aktivitātēm ir plaši nodrošināti un minētajām mērķgrupu personām šie pakalpojumi pieejami vispārējā kārtībā vienlīdzīgi ar citām iedzīvotāju grupām, tomēr tie pamatā pieejami reģiona lielāko pilsētu iedzīvotājiem. Tai pat laikā tiek uzsvērts, ka svarīgs ir vides pieejamības jautājums. Drošticama un detalizēta informācija par kultūras un brīvā laika infrastruktūras objektu pieejamību līdz šim nav tikusi apkopota. Pašu iestāžu norādīta informācija par to nodrošināto vides pieejamību neļauj detalizēti analizēt pieejamību pēc būtības (piemēram, invalīdu un viņu draugu apvienības Apeirons izveidotās un uzturētās mobilās vides pieejamības aplikācijas MAPEIRONS⁹ dati liecina, ka daļai kultūras un brīvā laika pavadīšanas objektu vides pieejamība ir nodrošināta tikai personām ar kustību traucējumiem, un visbiežāk pieejamība nodrošināta formāli – uzbrauktuves pie objektiem ir pārāk stāvas, pārvietošanos traucē sliekšņi, ir iespējams iekļūt un pārvietoties tikai 1. stāva līmenī, ne vienmēr ir pieejamas labierīcības u.tml.). Kā vēl viens būtisks šķērslis tiek minēta nepilnīgā informācija – tūrisma informācijas centri un kultūras institūcijas publiski pieejamos informācijas līdzekļos bieži nenorāda infrastruktūras un pakalpojumu pieejamību un piemērotību personām ar dažādiem funkcionāliem traucējumiem. Mapeirona aplikācijā kā pozitīvais vides pieejamības piemērs Daugavpilī norādīts Daugavpils Marka Rotko mākslas centrs¹⁰.

⁶ Apvienoto Nāciju organizācijas “Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām”. Pieņemts: 13.12.2006. Stājas spēkā: 31.03.2019. Parakstīts: 18.07.2008. Pievienošanās: 01.03.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>

⁷ Baltic Institute of Social Sciences, 2015. “ANO konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings 2010 – 2014: Pašvaldību aptaujas rezultāti.” Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/petijumi-un-publicikacijas/petijumi>

⁸ Latgales plānošanas reģiona deinstitutionalizācijas plāns 2017.–2020. gadam. Pieejams: https://lpr.gov.lv/lv/regionalie_projekti/di/izstradatie-dokumenti

⁹ Mobilā vides pieejamības aplikācija MAPEIRONS. Pieejams: <http://mapeirons.lv>

¹⁰ Mapeirons: Daugavpils Marka Rotko mākslas centrs. Pieejams: <https://mapeirons.eu/object/daugavpils-marka-rotko-makslas-centrs/>

2017. gadā LM tehniskās palīdzības projekta “Horizontālā principa “Vienlīdzīgas iespējas” politikas koordinēšanas funkciju nodrošināšana LM (2015.-2018. gads)” (Nr.12.1.1.0/15/TP/003) ietvaros izstrādāja “Vadlīnijas Latvijas valsts simtgades pasākumu organizatoram. Vides un informācijas pieejamības nodrošināšana un sabiedrības iekļaušana”¹¹, kurās apkopoti praktiski padomi, kā nodrošināt vienlīdzīgas iespējas personām ar funkcionēšanas ierobežojumiem sabiedriskos pasākumos. Dažādu mērķgrupu pilnvērtīgai integrācijai sabiedrībā pašvaldībām tiek rekomendēts izvērtēt to teritorijā esošo brīvā laika un kultūras aktivitāšu infrastruktūras atbilstību šīm vadlīnijām un jau pastāvošajiem normatīviem, lai veiktu vides pielāgojumus pakalpojumu pieejamības nodrošināšanai pēc būtības, ne tikai formāli.

Daugavpilī ir vairākas cilvēku ar īpašām vajadzībām NVO, kas piedāvā līdzdalības iespējas vai savu saturu. Piemēram, vājredzīgajiem un neredzīgajiem cilvēkiem Daugavpilī ir senas kultūras un sociālo aktivitāšu tradīcijas, un arī šodien pastāv iespējas iesaistīties sporta aktivitātēs – speciāli aprīkotā zālē darboties ar trenāžieriem, spēlēt galda tenisu. Vietējā biedrība stāsta, ka ir iegādāti arī tandēma velosipēdi un divvietīgs kajaks laivošanai. Savukārt kultūras aktivitātes uz vietas ir pieejamas Vecstropu Neredzīgo biedrības ciemā, kur ir savi pašdarbības kolektīvi. *“Viņi spēlē mūzikas instrumentus, dzied, sanāk kopā, mēģina. Dažreiz viņus uzaicina uz dažādiem pilsētas mikrorajoniem, kur viņi sniedz koncertus. Tas notiek. [..] Ir sajūtu dārzs, kur neredzīgie var pataustīt dažādus augus. Dome to savulaik viņiem uzbūvēja. Viņiem notiek ļoti daudz kultūras pasākumu gan ziemā, gan vasarā.”*

Arī Daugavpils pilsētas pašvaldības iestādes “Sociālais dienests” (turpmāk – Sociālais dienests) pārstāve vērtē, ka cilvēki ar īpašām vajadzībām *“vairāk ir tajās savās organizācijās. Viņi ir atraduši savu nišu. Cik es esmu bijusi uz pasākumiem, tad viņi ir aktīvi, viņi piedalās, viņi to mīl, bet varbūt dažreiz nav tās iespējas un informācijas [par citiem pasākumiem]. Lai gan mēs tagad mēģinām informēt gan mūsu mājaslapā, gan sociālajiem darbiniekiem ir tā informācija.”*

Biedrības Latvijas Sarkanais krusts Daugavpils pilsētas komiteja (turpmāk – LSK), vadoties no saviem datiem vērtē, ka aptuveni puse no viņu klientiem – cilvēkiem ar īpašām vajadzībām, ir apmierināti ar kultūras pakalpojumu pieejamību, kamēr 20% atzīst, ka interesējošie pakalpojumi viņiem nav pieejami.

Populārākas izvēles, kurp doties, ir: kultūras norises publisko pasākumu laikā, pilsētas svētki, koncerti mikrorajons (visi notiek brīvā dabā, pieejamāka vide cilvēkiem ratiņkrēslos); sporta pasākumi, bet retāk – teātris un kino. Interesējoši, bet finansiāli nepieejami ir populāru izpildītāju koncerti. *“Kad pilsēta uzaicina “Prāta vētru”, visiem sākas vētra galvā. Tas ir brīnišķīgi! Viņi visi grib tikt uz to koncertu, bet viņi nezina, kā viņi var tikt. Visiem būtu jāsaliek galvas kopā un jādomā, kādā veidā šos cilvēkus nogādāt uz tiem koncertiem, kas viņiem patīk.”*) Tāpat ir interese par: lekcijām un kursiem par visdažādākajām tēmām, *“kas vairo pozitīvu skatu uz dzīvi un radošumu”*; tehnoloģiju apgūšanu, lai šāds saturs kļūtu vēl pieejamāks, kā arī interesētu ekskursijas pa Latviju.

Iecienīti kultūras pakalpojumu sniedzēji ir Ditton nams un Vienības nams, kas mēdz piedāvāt lētākas biļetes vai Rotko centrs (t.sk. pašu NVO organizētiem pasākumiem), jo te ir piemērotas telpas.

Kā būtisku problēmu cilvēki ar īpašām vajadzībām min informācijas nepieejamību par pilsētā notiekošo, kas ierobežo izvēles iespējas. Ērtākie informācijas kanāli būtu avīzes, plakāti pieturvietās un personīgi uzaicinājumi, piemēram, ja brīvprātīgie apzvanītu cilvēkus un pastāstītu par gaidāmajiem notikumiem. Arī LSK piekrīt, ka *“cilvēkam patīk, ja pie viņa vēršas personīgi. Ja pašvaldība to darītu, tas arī būtu ļoti vērtīgi.”*

¹¹ Labklājības ministrija, 2017. “Vadlīnijas Latvijas valsts simtgades pasākumu organizatoram. Vides un informācijas pieejamības nodrošināšana un sabiedrības iekļaušana.” Pieejams: https://www.lv100.lv/Uploads/2017/05/09/Vadl%C4%ABnijas%20LV100%20pas%C4%81kumu%20organizatoriem_21042017.pdf

Vērtējot vides pieejamību, cilvēki ar kustību traucējumiem, kā nepieciešamu piemin transporta nodrošinājumu, lai nokļūtu uz norises vietu, un pielāgotas WC. LSK atzīmē arī to, ka cilvēki ar īpašām vajadzībām dažādos pasākumos nereti atrodas nomaļus, jo nejūtas droši. *“Tālu, tālu aizmugurē pie ugunsdzēsējiem skatās vai klausās to koncertu jau ar pavisam citu kvalitāti. Viņi baidās iet tajā pūlī iekšā, jo viņus tur var samīcīt un sagrūstīt. Ja viņiem būtu tāda iespēja būt drošībā, tas arī sabiedrībai parādītu mūsu pilsētas pārvaldes un pašvaldības domes attieksmi pret šiem cilvēkiem.”*

Daugavpils neredzīgo biedrība atzīst, ka visspecifiskākās vajadzības ir I grupas redzes invalīdiem, *“kuri praktiski neko neredz, bet II un III grupas redzes invalīdi faktiski ir redzīgi cilvēki. Viņiem vienkārši ir daļējs redzes zudums, un viņi var piedalīties jebkur”.*

Interese par kultūras norisēm, radošām aktivitātēm

Kopumā var pieņemt, ka cilvēkiem ar īpašām vajadzībām, interese par kultūras norisēm ir līdzīga kā sabiedrībā kopumā *„Ja piedāvātu absolūti pieejamu vidi, mēs redzētu, ka cilvēki ar invaliditāti ir absolūti tādi paši, dažādi savās interesēs, kā mēs visi.”* (Sustento).

Intervijas Daugavpilī apliecina, ka šajā grupā var runāt par salīdzinoši lielu aktivitāti citu sociālās atstumtības riskam pakļauto mērķa starpā, bet daudz kas ir atkarīgs no personīgās iniciatīvas. *“Kurš ir pats par sevi aktīvs, viņš arī aktīvi atrod to iespēju. Tiem pasīvajiem vari piedāvāt kaut vai biļeti bez maksas, bet viņš vienalga domās, vai iet vai neiet.”*

Līdzdalības veicināšana

LSK ir viena no organizācijām, kas īsteno projektu cilvēku ar īpašām vajadzībām līdzdalības veicināšanai un motivācijas celšanai t.sk. piedāvājot kultūras pakalpojumus. *“Mēs realizējam motivācijas programmu priekš šīm personām - iekļaut viņas darba tirgū un sociālajā vidē, palīdzēt viņiem risināt sociālās problēmas, apmācīt latviešu valodu, ja kādam ir problēmas, motivēt viņus vakcinēties, aizvest viņus uz kādu kultūras pasākumu vai muzeju. Tur ir diezgan liela slodze. Tur nedēļā vismaz 4-5 stundas ir jānodarbojas. Ja kāds nevar, tad ir jābūt attaisnojošam iemeslam.”*

Daugavpils pilsētas invalīdu biedrība min, ka būtu ieinteresēti iesaistīties pilsētas sporta un kultūras plānu veidošanā un no savas puses arī ir gatavi apgūt nepieciešamās prasmes, lai labāk integrētos sabiedrībā.

Kultūras sektora pārstāvju viedokļi par iespējam sekmēt šīs mērķgrupas iesaisti kultūras aktivitātēs apkopoti tabulā zemāk.

Tabula 3. Nepieciešamie uzlabojumi, lai mērķgrupu iesaistītu kultūras aktivitātēs: biežāk minētās atbildes (atlase)

Datu avots: 2022. gada janvārī īstenota Latgales kultūras sektora aptauja, n=177.

Jautājums anketā:

Kā sekmēt šo mērķgrupu kultūras iesaisti un līdzdalību Latgales reģionā? Pieaugušas personas ar invaliditāti.

Apmeklētu labprāt, bet lokdauna ierobežojumi to neļauj.

Atbalsta pasākumus, asistentus.

Finansiāls atbalsts no pašvaldībām.

Bezmaksas sporta nodarbības speciālista vadībā.

Covid 19 ierobežojumu samazināšana.

Ērta pārvietošanās kultūras pasākumu norišu vietās, sakārtota ietju sistēma pilsētā, lai pa tām var pārvietoties ar ratiņkrēsliem.

Galvenais, lai būtu nodrošināta vides pieejamība.

Informēt par iespējām.

Ir jānodrošina pieejama vide, tad arī uzlabosies līdzdalība un sekmēsies šīs mērķgrupas iesaistīšana kultūras norisēs.

Kultūrvieta infrastruktūras pielāgošana.

Noteiktai invaliditātei pielāgots pasākums saturs, piemēram, subtitri teātra izrādēm (nedzirdīgajiem) vai taktilās mākslas izstādes (neredzīgajiem).

Piedāvāt kļūt par brīvprātīgajiem palīgiem pasākumu organizēšanā, norisē.

Pieejamība telpām, ēkām, transportam.

Piemērotas telpas, tualetes, lifti, pandusi.

Nodrošināt pavadošās personas pakalpojumus.

Psiholoģiskais atbalsts, izglītošana un informēšana par iespējām.

Radio podkāsti par kultūru, audio lugas.

Reklamēt to muzeju piedāvājumu, kuri šai mērķgrupai ir bezmaksas.

Telpu piemērotība (lifti, pacelāji utt.).

Varētu sociālajā uzņēmējdarbībā iesaistīt.

Veicināt infrastruktūras pieejamību, līdzdalības programmu / projektu īstenošana.

Vides pieejamības uzlabošana. Atbalsta personas.

Plašāku valsts un pašvaldību atbalstu, lai aktivitātes būtu ilgstošākas. ES projekti nāk un iet, bet iespējas netiek turpinātas.

Nodrošināt šo cilvēku mobilitātes iespējas, īpaši ziemas periodā.

Plašāka informācija par iespējām.

Izglītot sabiedrību par šīm grupām.

4.2. Bērni ar invaliditāti

Mērķgrupas raksturojums

Latgales plānošanas reģionā kopumā dzīvo 1,2 tūkst. bērnu ar invaliditāti, tai skaitā 418 ar psihiskiem traucējumiem. Daugavpils pilsētā kopumā dzīvo 329 bērni ar invaliditāti, un Augšdaugavas novadā 111. Kā norādīts Latgales plānošanas reģiona Deinstitutionalizācijas plāna ieviešanas progresa izvērtējumā 2020. gadā¹², pēdējo gadu laikā salīdzinoši būtiski samazinājies bērnu ar kustību traucējumiem skaits, bet pieaudzis – bērnu ar psihiskiem traucējumiem skaits.

Tabula 4. Bērnu ar invaliditāti skaits, 2020.g.

Datu avots: Latgales plānošanas reģiona Deinstitutionalizācijas plāna ieviešanas progresa izvērtējums 2020, pieejams: https://lpr.gov.lv/wp-content/uploads/2016/materiali/LPR_Di_ievie%C5%A1anas_progresa_izv%C4%93rt%C4%93jums_2020_Preciz.pdf; autoru aprēķini.

Bērni ar invaliditāti Latgales plānošanas reģionā kopā	1 209
Redzes traucējumi	52
Dzirdes traucējumi	53
Kustību traucējumi	39
Psihiskie traucējumi	418
Pārējie/ traucējumu veids nav norādīts	647
Bērni ar invaliditāti sadalījumā pa pašvaldībām	
Daugavpils	329
Rēzekne	147
Augšdaugavas novads	111
Balvu novads	149
Krāslavas novads	93
Līvānu novads	56
Ludzas novads	97
Preiļu novads	76
Rēzeknes novads	151

¹² Latgales plānošanas reģiona Deinstitutionalizācijas plāna ieviešanas progresa izvērtējums 2020, pieejams: https://lpr.gov.lv/wp-content/uploads/2016/materiali/LPR_Di_ievie%C5%A1anas_progresa_izv%C4%93rt%C4%93jums_2020_Preciz.pdf

Kultūras pakalpojumu pieejamība mērķgrupai

Sociālais dienests atzīst, ka populārākie ir lielie Ziemassvētku pasākumi, kur ģimenes ar bērniem ar īpašām vajadzībām tiek aicināti un labprāt piedalās; arī pilsētas svētki, kas piedāvā daudzveidīgu programmu un bērnu pašdarbības koncerti.

Aktuāli ir rotaļu laukumiņi un dažādas atrakcijas, kas piedāvā izklaides iespēju un ļoti saista bērnu interesi. *“Uz pilsētas svētkiem mēs ejam, jo tur ir batuti, kas viņam patīk. Mēs izvēlamies tieši rotaļu zonu. Tur, kur ir skatuve un dzied dziesmas, mēs tur neejam, jo tur ir pārāk skaļi, kas viņam nepatīk. Uz tradicionālajiem karuseļiem mēs varam iet, kad atbrauc, bet mēs tikai ejam un skatāmies, mēs karuseļos nekāpjam iekšā. Mēs tur varam atrasties, staigāt, skatīties, jo tas viss viņam interesē. Vēl mēs ejam uz bērnu rotaļu istabām, kur ir bumbas, kur var līst un ir visādas mantas, projicēti attēli uz griestiem un sienām, kas visu laiku mainās. Tur viņš arī komfortabli jūtas. Viņam neviens netraucē, neviens viņu negrūsta. Viņš tur spēlējas kā visi pārējie bērni.”*

Ģimenes piedalās arī domubiedru vai savu NVO rīkotajos pasākumos, kas piedāvā drošu un saprotošu vidi, *“kur nav nekādas grūtīšanās, nekādas nesaprašanās par to, kas ir persona ar invaliditāti, ratiņkrēslā vai neredzīgais ar asistenta palīdzību, vai ar balto spieķi, kuram suns iet līdzi. Tur cilvēki patiešām jūtas ļoti apmierināti.”*; *“Kad Pumpura parkā bija "Saules stariņa" dalībnieku koncerts, parks bija pilns ar ģimenēm ar bērniem, kuriem ir invaliditāte, un viss notika labi. Norise bija laba. Vecāki paši bija bērnus atgādājuši.”*

Pilsētā bērniem ir iespēja piedalīties arī radošās un attīstošās nodarbībās, taču kā atzīst centrā, kas piedāvā dažādas nodarbības bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, *“pats grūtākais ir izprast šo bērnu, ja darbu ar parastajiem bērniem nosaka audzināšana, te visu nosaka problēma”*. Ir grūti paredzēt, vai nodarbības bērnam patiks, vai visiem pietiks pacietības, kamēr bērns pieradis pie vides, pie notiekošā - tas prasa gan laiku, gan lielu pacietību, un reizēm neiztur tieši vecāki.

Vienlaikus, vecāki, kuriem ir bērni ar īpašām vajadzībām nevar *“vienkārši tāpat piezvanīt un pierakstīties kādā pulciņā”*, jo pedagogiem trūkst atbilstošas kompetences. Rezultātā ir jāvadās nevis pēc interesēm, bet pēc tā, ko var pielāgot. *“Mūsu bērni nevar iet uz zīmēšanu. Mūsu bērni iet uz boksu, kas nosacīti ir bokss, bet drīzāk fiziskās aktivitātes. Doma ir tāda, ka bērni tomēr dara to, ko viņiem liek un viņi labprāt iet uz turieni.”*

Interese par kultūras norisēm, radošām aktivitātēm

Runājot par šo mērķa grupu, LSK atzīst, ka tā ir īpaša un jūtīga kategorija, kura *“tomēr un joprojām sabiedrības attieksmes dēļ mēģina kaut kā atrasties nostāk no visiem pasākumiem. Viņi jūtas neērti tādos publiskos pasākumos vēl joprojām, jo bērni uzvedas dažādi.”*

“Bērnus ratiņkrēslā ļoti reti redz pilsētā, it īpaši kaut kādos pasākumos” - Latgales Autisma centrs, lēš, ka aptuveni 1/3 daļa varētu būt tādu ģimeņu, kas apmeklē kultūras pasākumus kopā ar bērniem.

Pedagogu vidū akcentē tieši vecāku pārliecību un neatlaidību, runājot par tām ģimenēm, kas ir sociāli aktīvas - *“Tie vecāki, kuri ir ieinteresēti savos bērnos, kuriem tas inteliģences līmenis ir augstāks un kuriem ir vēlme tiem bērniem kaut ko dot dzīvē. Viņus netraucē nekas.”*

Citiem *“ir bail šos bērnus kaut kur vest, jo bērnu uztveres un uzvedības dēļ ir bijuši ļoti daudzi, ļoti negatīvi starpgadījumi ar sabiedrību un ar citiem vecākiem, kuri ir pat aizvainojuši viņus, vecāki jūtas neērti, kautrējas un baidās nosodījuma.”* Trigeri, kas bērnos izraisa nepatiku vai agresiju, var būt visur. Piemēram, bērnam var būt nepatīkami tas, ja koncertā dzied augstā tonī, vai ir pārāk skaļa mūzika, vai ir jāstāv uz vietas. Ir vecāki, kas atrod kaut kādus risinājumus, piemēram, liek bērnam austiņas, bet ir vecāki, kas tāpēc nekur nedodas.

Būtiska problēma ir arī vecāku izdegšana, emocionālais stāvoklis, kas ierobežo viņu iespējas parūpēties par ģimenes kultūras aktivitātēm. Sociālais dienests atzīst, ka “*tās mammas arī ir tik dzīves sagrauztas, viņas rūpējas tikai par bērna veselību, bet dažreiz aizmirst, ka tam bērniņam arī ir vajadzīgs, lai kāds padzied.*” “*Vajag reanimēt vecākus, lai viņi saprastu, ka ir tā, kā ir, ka ar to ir jāsadzīvo un tur neko nevar padarīt, lai viņi nekautrētos par saviem bērniem.*”

Līdzdalības veicināšana

Dažāda veida palīdzību šīm ģimenēm piedāvā gan NVO sektors, gan Sociālais dienests - “*darbinieces tiešām mēģina vecākus iesaistīt gan pasākumos (tas atkal ir atkarīgs no vecākiem), gan mēģina piedāvāt visu informāciju.*”

Pašas ģimenes ikdienā novērtētu iespējas bērniem piedāvāt kādu izklaidi drošā vidē, bez maksas - “*šiem bērniem nav, kur spēlēties. Ne visi bērni var iet uz kopējiem laukumiņiem, jo bērni ir dažādi - ir viegli gadījumi, ir smagi gadījumi. Ir vajadzīga atsevišķa vieta, kur varētu būt bērnu laukumiņš ne tikai autistiem, bet arī bērniem ratiņkrēslos, jo ir šūpoles, kuras var izmantot bērns invalīdu ratiņos, un arī slidkalniņi, jo visi bērni, arī invalīdi, grib rotaļāties, bet mūsu sabiedrība vēl nav gatava tādus bērnus pieņemt.*”

Pasākumi, kas patīk visiem bērniem ir svētki “*Vienalga kādi svētki - tie vienmēr bērnam ir svētki*” - jo tas ir kaut kas ārpus ierastās ikdienas un slimības.

Kultūras sektora pārstāvju viedokļi par iespējām sekmēt šīs mērķgrupas iesaisti kultūras aktivitātēs apkopoti tabulā zemāk.

Tabula 5. Nepieciešamie uzlabojumi, lai mērķgrupu iesaistītu kultūras aktivitātēs: biežāk minētās atbildes (atlase)

Datu avots: 2022. gada janvārī īstenota Latgales kultūras sektora aptauja, n=177.

Jautājums anketā:

Kā sekmēt šo mērķgrupu kultūras iesaisti un līdzdalību Latgales reģionā? Bērni ar invaliditāti.

Atbalsta pasākumus, nometnes, iespēju rodoši izpausties.

Atlaides biļetēm.

Bezmaksas teātra izrādes.

Ieinteresēts sociālais darbinieks, kurš sniedz vecākiem informāciju par iespējām piedalīties/ iesaistīties dažādās aktivitātēs.

Iekļaujas skolas iekšējā dzīvē – arī ārpusstundu pasākumos.

Integrācija sabiedrībā, lai mazinātu atstumtības sajūtu.

Integrēt, pieņemt bērnus tādi kā ir.

Ir nepieciešams valsts apmaksāts palīgs – persona kas palīdzētu ģimenēm ar bērniem ar īpašām vajadzībām.

Kultūrvietu infrastruktūras pielāgošana.

Pieejamība.

Pielāgota satura nodrošināšana.

Piemērotas telpas, tualetes, lifti, pandusi.

Piemērotas vietas, kur notiek pasākumi, lai var ērti piekļūt.

Psiholoģiskais atbalsts, izglītošana un informēšana par iespējām.

Pulciņi.

Sadarbība ar vecākiem.

Telpu piemērotība (lifti, pacelāji utt.).

Tematiskas nometnes.

Veidot pasākumus, ar kuru palīdzību šādi bērni tiek integrēti sabiedrībā, lai nav robežu un citiem bērniem veidojas pareizs priekšstats, ka arī šādi bērni var pilnvērtīgi dzīvot.

Vides pieejamības uzlabošana. Atbalsta personas.

Nodrošināt iekļaušanos jau esošos pasākumos, nevis nodalīt kādos speciālos, tikai šiem bērniem domātos.

4.3. Sociālās atstumtības riska bērni un jaunieši

Mērķgrupas raksturojums

Iegūt precīzus aprēķinus par bērniem un jauniešiem, kas atrodas sociālās atstumtības riska situācijā, ir apgrūtināts. Pastāv dažādas pieejas un aprēķinu iespējas. Piemēram, iespējams vērtēt pēc ģimenes finansiālās nodrošinātības, tomēr tas neizslēdz izplatītus gadījumus, kad arī pārtikušu ģimeņu bērni nokļūst sociālās atstumtības riska situācijās. Iespējams vērtēt pēc pašvaldību sociālo dienestu redzeslokā esošo jauniešu un ģimeņu skaita, tomēr ne visas ģimenes un jaunieši nokļūst institūciju redzeslokā, kā arī konkrēta uzskaitē pieejama tikai par tiem, kuriem sniegti konkrēti pakalpojumi. Tādēļ šeit sniedzam dažus pieejamos rādītājus atšķirīgos aspektos, lai raksturotu mērķgrupas būtiskumu, vienlaikus uzsverot, ka kopējais sociālās atstumtības riska bērnu un jauniešu skaits noteikti ir daudz lielāks.

Daugavpils pilsētas pašvaldības iestādes “Sociālais dienests” pārskatā par darbu 2020. gadā¹³ iekļauti dati, ka **2020. gadā Daugavpilī ir 246 augsta sociālā riska ģimenes** (tai skaitā 12 ģimenes ar bērniem ar invaliditāti, 12 ģimenes ar vecākiem ar invaliditāti, 28 nepilnas daudz bērnu ģimenes u.c.) un **654 sociālā riska ģimenes** (tai skaitā 41 nepilna daudz bērnu ģimene, 21 ģimene ar bērniem ar invaliditāti, 14 ģimenes ar vecākiem ar invaliditāti u.c.). Pārskatā arī norādīts, ka sociālie pakalpojumi sniegti 121 pilngadīgu sasniegušam bērnam bārenim, asistentu pakalpojumi sniegti 63 bērniem, ģimenes atbalsta centrā atbalstu saņēmuši 39 bērni.

Kā par atsevišķu jauniešu mērķgrupu jārunā par tā saucamajiem **NEET jauniešiem** (jaunieši, kas nemācās, nestrādā un neapgūst arodu). Kopš 2015. gada (un līdz 2023. gadam) Latvijā tiek īstenots **projekts “Proti un dari!”**. Projekta mērķis ir attīstīt mērķa grupas jauniešu (vecumā no 15 līdz 29 gadiem (ieskaitot), kuri nemācās, nestrādā, neapgūst arodu un nav reģistrēti Nodarbinātības valsts aģentūrā kā bezdarbnieki)), prasmes un veicināt viņu iesaisti izglītībā, tai skaitā aroda apguvē pie amata meistara, nodarbinātībā, Valsts izglītības attīstības aģentūras (VIAA) īstenotajos Jauniešu garantijas projektu pasākumos vai Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) īstenotajos aktīvajos nodarbinātības vai preventīvajos bezdarba samazināšanas pasākumos, kā arī nevalstisko organizāciju vai jauniešu centru darbībā. Kā norādīts projekta informatīvajā ziņojumā¹⁴, starp reģioniem Latgalē ir augstākais projektā iesaistīto jauniešu skaits – uz 2020. gadu **projektu Latgalē bija pabeiguši 895 jaunieši** un projektā iesaistītas 19 no reģiona 21 pašvaldības (visaktīvākie bijuši Rēzeknes pilsēta, Viļānu, Ludzas un Rēzeknes novads).

Kultūras pakalpojumu pieejamība mērķgrupai

Covid pandēmija šobrīd vairākas pozitīvās iestrādes ir apstādinājusi, jo attālinātais darbs ar jauniešiem ir sarežģīts - *“mēs neizjūtam viņus tik cieši - viņu noskaņojumu, emocijas, nevaram viņus iesaistīt”*, īsti nav arī ko piedāvāt. *“Kad viss bija klātienē, viņiem vismaz bija interese aiziet apskatīties, jo varbūt tiešām tur kaut kas ir.”* Vienlaikus jaunieši ir arī viena no prasīgākajām grupām ieinteresēšanas ziņā. Piedāvātājam pasākumam ir jābūt pietiekami pievilcīgam, *trendīgam*, jo uz lūzeru pasākumu neviens neies. *“Pat jaunieši no maznodrošinātām ģimenēm seko līdzdiem, skatās Tik-tok, skatās viens no otra. Šobrīd, apjautājot jauniešus, viņi vēlas māksliniekus, kuri strādā ar jaunajām tehnoloģijām, vēlas dziedātājus piesaistīt. Ja tās ir aktivitātes un pasākumi puslīdz attālināti, tad tiem ir jābūt šoviem.”*

¹³ Daugavpils pilsētas pašvaldības iestādes “Sociālais dienests” pārskats par darbu 2020.gadā. Pieejams: http://www.socd.lv/Media/Default/Dokumenti/parskati/Prezent%C4%81cija_SD_2020.pdf

¹⁴ Informatīvais ziņojums Par Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 8.3.3. specifiskā atbalsta mērķa “Attīstīt NEET jauniešu prasmes un veicināt to iesaisti izglītībā, NVA īstenotajos pasākumos Jauniešu garantijas ietvaros un nevalstisko organizāciju vai jauniešu centru darbībā” īstenošanas progresu un priekšlikumiem atbalsta turpināšanai. Izglītības un zinātnes ministrija. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40497663>

Ar to, kas bija panākts, kultūras pakalpojumu piedāvājuma ziņā šai mērķa grupai pirms Covid krīzes, Daugavpils lepojas. *“Pilsētas mēroga pasākumi, kas bija mērķēti jauniešiem, paredzēja iekļaut jauniešus no dažādām jauniešu grupām, bija aktivitātes, kas mums notika tādos attālākos mikrorajonos kā Križi un Grīva, kur ir jaunieši no maznodrošinātām sociālajām ģimenēm, jo mēs sapratām, ka dažreiz ir jārīko tur tie pasākumi, jo viņi nevar aizbraukt ne līdz Stropiem, ne līdz centram.”*

Jauniešu NVO stāsta, ka ir bijuši panākumi iesaistot sociālā riska jauniešus pasākumu organizēšanā, jo tie ir pasākumi, kas strādā vistrāpīgāk. - *“Ja viņi iesaistās, tad tas nozīmē, ka mēs vairāk ejam uz to pareizo pusi. Citādi ne vienmēr mēs varam iebraukt tajā joslā, ko viņi vēlas.”* No pieredzes eksperti saka, ka jauniešiem patīk un veiksmīgi organizēti nakts pasākumi, nometnes; izdodas iesaistīt arī atsevišķās akcijās, piemēram, vadīt pasākumus bērnu namos, vai palīdzēt dzīvnieku patversmē.

Un ļoti svarīga ir personīga uzrunāšana - *“reklāmas Facebook un Instagram nestrādā, vairāk ķēdīte "vienam no otra”.*

Interese par kultūras norisēm, radošām aktivitātēm

Atšķirībā no citiem vienaudžiem, sociālās atstumtības riska pusaudžus un jauniešus raksturo lielāka pasivitāte attiecībā uz iesaistīšanos sociālās aktivitātēs. Cēloņi tam var būt:

- psiholoģisko resursu trūkums – jebkādas mentālās veselības grūtības (depresijas simptomātika, domas par pašnāvību vai paškaitējums, paštēla traucējumi, socializēšanās grūtības u.c.) samazina kapacitāti iesaistīties sociālajā dzīvē t.sk. radošās un kultūras aktivitātēs un gūt no tā baudu.
- grūtības iziet no savas komforta zonas - *“NEET jaunieši tomēr vairāk ir vērotāji no malas, viņiem ir tas aizsargmehānisms, ka viņi savā vidē vai savā mikrorajonā jeb apkaimē cenšas būt galvenie, bet īstenībā iekšēji viņi nav pārliecināti par sevi tik ļoti un viņi nav tik mierīgi, jo viņi saprot, ka, aizejot uz mājām vai uz kādu citu vidi, viņiem tur nav tā labākā dzīve šobrīd.”*
- šo jauniešu ikdiena ir vairāk koncentrēta uz pamatvajadzību apmierināšanu – *“primārai izdzīvošanai – tam viņi velta ļoti daudz laika.”*
- trūkst šādu paradumu, iemaņu - *“Mums tā lielākā problēma, ko mēs tagad esam sapratuši, ka bērnamamā tiem bērniem ir viss nodrošināts, bet prasmju viņiem nav. Tagad mēs saskaramies realitātē ar šo problēmu – esam saņēmuši bērnus ar sekām. Pie mums tagad ar šiem jauniešiem no 17 gadu vecuma strādā sociālā dienesta mentors, kurš sāk mācīt visas dzīves prasmes.”*
- robi atbalsta sistēmā – piemēram, noziedzīga nodarījuma fakts jaunieša biogrāfijā, kam seko sabiedrības aizspriedumi, zems pašvērtējums – sajūtu par “zīmogu uz sejas”, *“ka viņš ir tas, kurš nemācīsies un nepabeigs skolu, un skolotāji arī to tā uztver. Viņiem nav atbalsta ne no viena. Kur viņam iet?”*

Līdz ar to līdzdalība sociālās aktivitātēs t.sk. kultūras pakalpojumu izmantošana ir tieši atkarīga no motivācijas, iedrošinājuma un drosmes iesaistīties.

Speciālās skolas pieredze liecina, ka šādus pusaudžus var interesēt fiziskas nodarbības, futbols, ielu vingrošana. *“Internātā mums ir daļa bērnu, kur ir jāpiepūlas, lai izrautu viņus pastaigā, bet vienlaikus viņiem baigi patīk tas pats futbols. Rudenī es viņus izvelku ārā. Ja skolotāja, kurai ir pāri par 40 gadiem, skraida kopā ar viņiem pēc bumbas, tas ir vienkāršo wow! notikums. Es te iedomājos, ka drīz beigsies Covid-19 un mēs varētu aiziet uz teātri, bet īstenībā viņiem ir diezgan grūti ilgi koncentrēties.”*

Līdzdalības veicināšana

Daugavpils kultūras piedāvājums, tai skaitā pasākumi sociālā riska jauniešiem un vispār jauniešiem, ekspertu vērtējumā ir bijis pietiekami liels un pārdomāts, pielāgojoties mērķa grupas interesēm, tomēr galvenais iesaistošais elements ir tiešais darbs ar šiem jauniešiem, ko veic mentori, jaunatnes darbinieki, psihologi u.c. speciālisti.

“Jo vairāk uzmanības tu viņam velti, jo lielāku atdevi tu saņem atpakaļ” - tas nozīmē individuālu pieeju, parādot jaunietim, ka viņš ir svarīgs un vajadzīgs; ka ir lietas ārpus ierastās ikdienas. *“Kad ar viņiem sāk strādāt, tad viņi šur tur pakomunicē, kļūst komunikabīli, un viņiem tā domāšana aiziet nedaudz uz priekšu. Kamēr nav tās komunikācijas, protams, ka viņi domā par savām ērtībām un savām pamatvajadzībām.”*

Vienlaikus, speciālistu redzējumā, radošas, mākslas un kultūras aktivitātes jauniešiem un pusaudžiem var kalpot kā terapeitiski instruments, tāpēc ir svarīgi, ka šādi pakalpojumi ir pieejami tad, kad šī vajadzība pēc sociāliem un kultūras pasākumiem ir noformējusies - *“ka viņš var aiziet, pieteikties un to saņemt.”*

Būtiski ir arī tas, ka ir drošas vietas, kur būt. *“Es pirms gadiem biju Lietuvā vienkārši pieredzes apmaiņas braucienā. Man ļoti patika viņu pieeja, kur viņi tādā parastā, vecā padomju laika klubā bija uztaisījuši jauniešu centru, uz kuru šie jaunieši ar atkarībām nāk un paši darbojas. Viņiem ir savi noteikumi, viņi sēž uz puftiem, viņi izdomā tādas reālas lietas ar vadītāju, kas to dara, kas viņiem patīk. Viņi paši gatavo, spēlē instrumentus. Tam centram ir ļoti liela sadarbība ar kultūras jomu. Šie jaunieši gan piedalās paši šajos ansambļos, gan arī apmeklē šos pasākumus.”*

Preventīvi pozitīvs efekts varētu būt arī iedvesmojošiem pieredzes stāstiem – *“būtu ļoti daudz jārūnā ar bērniem, un tiešām tādiem ļoti iedvesmojošiem cilvēkiem. Mums kādreiz pirms vairākiem gadiem pilsētā notika kaut kāds pasākums, kur bija tas vīrietis no Ghetto Games, kurš ir ļoti labs ar to, ka viņam ir bijis tas kritiskais pusaudžu vecums, kad viņš nebija baigais paipuisītis, bet viņš izauga līdz kaut kam tādām. Tas bija tik iedvesmojoši pat man kā pieaugušam cilvēkam! Ja biežāk notiktu šāda veida pasākumi pusaudžiem, tas būtu ļoti labi. Ja atnāku es, kas vienmēr baigā paimeitiņa ir bijusi, ko es viņiem baigi varētu izstāstīt? Forši, ja nāktu cilvēki, kuri ir pārvarējuši kaut ko savā dzīvē, bet bez kaut kādām baigām morāles lasīšanām. Tas būtu ļoti labi.”*

Kultūras sektora pārstāvju viedokļi par iespējam sekmēt šīs mērķgrupas iesaisti kultūras aktivitātēs apkopoti tabulā zemāk.

Tabula 6. Nepieciešamie uzlabojumi, lai mērķgrupu iesaistītu kultūras aktivitātēs: biežāk minētās atbildes (atlase)

Datu avots: 2022. gada janvārī īstenota Latgales kultūras sektora aptauja, n=177.

Jautājums anketā:

Kā sekmēt šo mērķgrupu kultūras iesaisti un līdzdalību Latgales reģionā? NEET jaunieši (jaunieši, kas nemācās, nestrādā un neapgūst arodu).

Brīvprātīgā darba piedāvājums kultūrvietās.

Brīvprātīgie kultūras iestādēs.

Dažādu prasmju apguve, socializēšanās pasākumi, "draudzēšanās" vakari. Jaunu kontaktu veidošana. Motivācijas pasākumi.

Individuāla pieeja uzrunājot.

Izglītojošie pasākumi.

Ja cilvēkam ir vēlēšanās, viņam var arī palīdzēt, bet ja viņš nav, mēs nevaram viņus panākt un padarīt laimīgus.

Jauniešu iesaiste neformālās mācību programmās, kurās tiek veicināta praktisko prasmju apguve un līdzdalība brīvprātīgo programmā.

Psiholoģiskais atbalsts, izglītošana un informēšana par iespējām.

Psiholoģiskā atbalsta grupas ar mērķi radīt interesi par dzīvi un darbu.

Radošās darbnīcas ar viņu iesaisti; dalība atvērto durvju dienās tehnikumos vai koledžās, lai klātienē var apskatīt kādus amatus māca, varbūt rodas interese.

Veidot interešu grupas tieši šādiem jauniešiem.

Vairāk izmantot interneta iespējas, sociālos tīklus.

4.4. Bezdarbnieki

Mērķgrupas raksturojums

Saskaņā ar Nodarbinātības valsts aģentūras datiem par 2021. gada decembri, **Latgales reģionā kopumā ir 16,8 tūkst. reģistrēto bezdarbnieku, no kuriem 3,9 tūkst. Daugavpilī.** Bezdarba līmenis Latgales reģionā ir 10,6%, bet Daugavpilī 7,9% un Augšdaugavas novadā 9,6%. Vairāk nekā puse no visiem ir **ilgstošie bezdarbnieki. 3,7 tūkst. ir bezdarbnieki ar invaliditāti** (Daugavpilī tādu ir 668), bet **779 jaunieši vecumā no 15 līdz 24 gadiem** (Daugavpilī tādu ir 228). Būtiska bezdarbnieku grupa ir arī pirmspensijas vecuma personas (reģionā kopumā 3663, tai skaitā Daugavpilī 762). Jāuzsver – lai gan valda stereotips, ka bezdarbnieki ir cilvēki ar zemu izglītības līmeni, dati liecina, ka **44% no Latgales reģiona bezdarbniekiem ir cilvēki ar profesionālo izglītību**, 25% ar vidējo izglītību, 12% ar augstāko izglītību, un tikai 19% ar pamatzglītību vai zemāku izglītību.

Tabula 7. Reģistrēto bezdarbnieku skaits un bezdarba līmenis, 2021.g. decembrī

Datu avots: Nodarbinātības valsts aģentūra, Reģistrēto bezdarbnieku skaits sadalījumā pa pilsētām un novadiem: <https://www.nva.gov.lv/lv/bezdarba-statistika>

	Reģistrēto bezdarbnieku skaits	Bezdarba līmenis (%)
Latgales statistiskais reģions kopā	16 833	10,6
Daugavpils	3 887	7,9
Rēzekne	1 642	10,0
Augšdaugavas novads	1 597	9,6
Balvu novads	1 113	9,2
Krāslavas novads	1 690	12,5
Līvānu novads	609	9,3
Ludzas novads	2 434	17,4
Preiļu novads	936	8,7
Rēzeknes novads	2 925	15,0

Tabula 8. Reģistrēto bezdarbnieku skaits dalījumā pa dzimumiem un problēmgrupām, 2021.g. decembrī

Datu avots: Nodarbinātības valsts aģentūra, Reģistrēto bezdarbnieku skaits sadalījumā pa pilsētām un novadiem: <https://www.nva.gov.lv/lv/bezdarba-statistika>

	Reģistrēto bezdarbnieku skaits	Dzimums		Problēmgrupas			
		Sievietes	Vīrieši	Ilgstošie bezdarbnieki	Invalīdi - bezdarbnieki	Jaunieši vecumā no 15 līdz 24 gadiem	Pirmspensijas vecuma bezdarbnieki
Latgales statistiskais reģions kopā	16 833	8 809	8 024	8 456	3 733	779	3 663
Daugavpils	3 887	2 180	1 707	1 443	668	228	762
Rēzekne	1 642	888	754	724	494	96	388
Augšdaugavas novads	1 597	809	788	755	238	70	342
Balvu novads	1 113	537	576	545	296	61	237
Krāslavas novads	1 690	856	834	911	302	52	417
Līvānu novads	609	326	283	291	162	38	145
Ludzas novads	2 434	1 213	1 221	1 605	677	89	562
Preiļu novads	936	505	431	427	210	50	201
Rēzeknes novads	2 925	1 495	1 430	1 755	686	95	609

Kultūras pakalpojumu pieejamība mērķgrupai

Sociāla dienesta pārstāvji vērtē, ka Daugavpils kultūras pakalpojumu ziņā ir salīdzinoši draudzīga pilsēta visām iedzīvotāju grupām. Ļoti pieejami un arī bezdarbnieku apmeklēti ir bezmaksas koncerti

pilsētas svētkos, īpaši piesaista krievu tautības mākslinieki – “Mums lielākā daļa klientu ir krievi. Varbūt “Prāta vētra” kādam interesē, bet tā nē. Ja mūsējie tiktu uz kādu krievu zvaigzni, tad tas būtu labi.”

Lielākoties bezdarbniekiem izmantot kultūras pakalpojumus liedz naudas trūkums vai šāda ieraduma neesamība. “Varbūt arī viņi ir pieraduši bez tā un viņiem nemaz negribas.”

Vienlaikus dienests šai mērķa grupai piedāvā motivācijas programmu, kurā viens no pasākumiem programmas noslēgumā ir kāds “bonuss” – Novadpētniecības muzeja vai Mālu centra apmeklējums, ekskursijas uz Rīgu vai Jūrmalu, par kuru parasti ir labas atsauksmes no klientiem. Reizēm Sociālajam dienestam ir iespēja kādam iedot teātra biļetes – “tiem, kuri ir labi iesaistījušies, kuri nekad neatsaka”.

Interese par kultūras norisēm, radošām aktivitātēm

Iespējas pašiem kaut kur iesaistīties un radoši darboties, pēc Sociālā dienesta domām, šajā mērķa grupā nav aktuālas. Vismaz pašvaldības piedāvātās iespējas klienti neizmanto “Manuprāt, viņiem tas dzīvesveids ir tāds, ka viņiem neinteresē pašiem kaut kur iet.”

Sociāla dienesta klientu vidū obligāti ir līdzdarbības pasākumi sākot no 15 stundām nedēļā, kad klienti tiek iesaistīti uzkopšanas, pārvadāšanas darbos, palīdzībā LSK, bet pārsvarā tie ir uzkopšanas darbi dienesta struktūrvienībās. Pirms Covid krīzes plašāk, ar labiem panākumiem rīkotas kopīgas talkas, darbiniekiem kopā ar klientiem un citām struktūrām.

Līdzdalības veicināšana

Sociālais dienests būtu ieinteresēts piedāvāt saviem klientiem plašāku radošu un kultūras aktivitāšu piedāvājumu, ko varētu veidot sadarbībā ar pilsētas kultūras institūcijām. Tam būtu nepieciešama labāka informācijas apmaiņa starp institūcijām gan par notiekošajiem pasākumiem, gan meistardarbnīcām, kas varētu kvalificēties kā investīcijas pašizaugsmē – “Ja mums šī informācija būtu, tad mēs arī uz to motivētu. Mēs to varam motivēt kā līdzdarbību, jo tas jau ir paša izaugsmei. Ne tikai ar lupatu skriet, mazgāt un tīrīt, jo mums vienkārši nav, ko piedāvāt. Viņiem jau pašiem sev ir jāceļ pašapziņa un kaut kā jāattīstās, lai tās darba prasmes atjaunotu un saglabātu, jo tā līdzdarbība jau ir domāta priekš viņiem, nevis mums. Ja viņš tajā punktā ir palicis bez darba, tā tad meklējam citu darbu un attīstāmies, lai kaut kā virzītos tālāk.”

Noderīgi būtu ielūgumi uz pasākumiem, kurus varētu izvērst kā motivācijas pasākumus. “Ielūgumi varētu būt nevis domes darbiniekiem, bet bezdarbniekiem vai kādām citām atstumtajām mērķa grupām. Tas būtu skaisti. Mēs palīdzētu tiem, kuri nevar paši atļauties. Tiem, kuriem parasti dod tās biļetes, tie jau paši var iegādāties. Mums varētu iedot 10 biļetes klientiem un vienam sociālajam darbiniekam. Mūsu darbinieks aizies kopā ar šo grupu, ko savāks. Tas nebūtu slikti. Pēc tam kopā var apspriest, kā patika.”

Kultūras sektora pārstāvju viedokļi par iespējām sekmēt šīs mērķgrupas iesaisti kultūras aktivitātēs apkopotā tabulā zemāk.

Tabula 9. Nepieciešamie uzlabojumi, lai mērķgrupu iesaistītu kultūras aktivitātēs: biežāk minētās atbildes (atlase)

Datu avots: 2022. gada janvārī īstenota Latgales kultūras sektora aptauja, n=177.

Jautājums anketā:

Kā sekmēt šo mērķgrupu kultūras iesaisti un līdzdalību Latgales reģionā? Bezdarbnieki.

Atlaides biļetēm.

Atlaides maksas pasākumu apmeklēšanai.

Bezmaksas apmeklējumi.

Bezmaksas pasākumi, pārtikas paku princips – daļa apmaksātas biļetes uz ļoti kvalitatīviem kultūras pasākumiem.

Dažādu prasmju apmācības, arī caur kultūras aktivitātēm.

Iesaistīt brīvprātīgā darba aktivitātēs, NVO darbībā.

Izglītojošie pasākumi.

Piedāvāt apmeklēt bezmaksas koncertus, teātra izrādes, iesaistīt kā brīvprātīgos pasākumu organizēšanā.

Piedāvāt brīvprātīgo iesaisti kādos darbos, apmaiņā pret pasākuma apmeklēšanu. Piemēram, kraušanas darbi pret koncerta apmeklējumu.

4.5. Romi

Mērķgrupas raksturojums

Nacionālā līmeņa ziņojumos un pētījumos ir konstatēts, ka romi ir uzskatāmi par sociālās atstumtības un nabadzības riskam pakļautu iedzīvotāju grupu, kas tiek diskriminēta darba tirgū un kuras nodarbinātības iespējas ir ierobežotas, ņemot vērā romu izteikti zemo izglītības līmeni. Daugavpils Sociālais dienests atzīst, ka romi ir pārstāvēti vairākās klientu kategorijās t.sk. starp ilgstošajiem bezdarbniekiem (*“Viņiem ir labi tā, kā ir. Mums ir pat dinastijas – māte un pēc tam bērni, visi ir dienesta klienti. Tā arī viņi dzīvo”*). Viens no cēloņiem – lasīt un rakstīt neprasme. Raksturīgi arī, ka romi aktīvāk piesakās saņemt dažādus pabalstus vai palīdzību, bet ne piedāvātos risinājumus. *“Mēs piedāvājam, piemēram, ģimenes asistenta pakalpojumus, bet problēmas viņi grib risināt paši. Viņi negrib laist nevienu savās mājās.”*

Iegūt drošticamus datus par kopējo romu skaitu reģionā ir apgrūtināši. Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Fizisko personu reģistra statistikā¹⁵ par iedzīvotāju etnisko sastāvu romi (čigāni) kā atsevišķa kategorija norādīta tikai Viļakas novadā (2021. gadā 68 čigāni). Detalizētāki dati pieejami pētījumā “Romi Latvijā”¹⁶ – tajā norādīts, ka 2015. gadā Daugavpilī ir 349 romi, Daugavpils novadā 172, Krāslavas novadā 178, Preiļu pilsētā 100, Rēzeknes novadā 84. Tātad **kopējais romu skaits Latgales reģionā ir ne mazāks kā 900.** Tai pat laikā jāuzsver – minētajā pētījumā secināts, ka **tikai 36% romu oficiālajos dokumentos norāda savu īsto tautību.** Tādēļ reālais romu kopskaits varētu būt daudz lielāks, nekā to uzrāda oficiālie statistikas avoti.

Kultūras pakalpojumu pieejamība mērķgrupai

Daugavpils lepojas ar kultūras pakalpojumu klāstu mazākumtautībām, kultūras biedrībām, kas par to rūpējas un tiek finansētas no pašvaldības. Daugavpilī ir pat divas romu organizācijas, ar saviem kolektīviem, tomēr plašāka iesaiste pilsētas kultūras dzīvē nav vienkārša.

Pilsētas pasākumos piedalās aktīvākie kopienas pārstāvji t.sk. jauniešu vidū ir vērojamas pozitīvas tendences un iekļaušanās jauniešu organizācijās (*“Laikam ļoti labi ir pastrādājuši savulaik gan bērnudārza, gan skolas pedagogi, neabstrahējot romu tautas cilvēkus un neveidojot no viņiem kaut kādus klases atraitņus, bet stādot viņus vienā līmenī ar visiem pārējiem skolēniem.”*), tomēr *“kultūras saturs noteikti neuzrunā teju ik katru, un runājot par tādu šauru spektru kā romu tautības cilvēki, viņiem ir ļoti sarežģīti organizēt pasākumu.”* Viena no pozitīvām pieredzēm citā Latgales pilsētā ir skatuves mākslas talantu šovi un čigānu deju meistarklases.

Interese par kultūras norisēm, radošām aktivitātēm

Tie, kas sadarbojušies ar romu tautības cilvēkiem atzīst, ka šī mērķa grupa ir savrupa. Viņi noteikti seko savām autoritātēm (*“Ja kāds no viņu tautības pārstāvjiem sauc, tad viņi nāk ģimenēm un lielā pārstāvniecībā”*), bet ir piesardzīgi, ja aicinājums nāk no malas.

¹⁵ Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Fizisko personu reģistrs: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/fizisko-personu-registra-statistika-2021-gada>

¹⁶ Romi Latvijā. Pētījuma ziņojums 2015. Sabiedrības integrācijas fonds. Pieejams: https://www.km.gov.lv/sites/km.gov.lv/files/romi_latvija_petijums_lv1.pdf

Lai iemantotu uzticību romu kopienā, ir jābūt spēcīgai personībai – gan ļoti atvērtam, gan prasīgam vienlaikus, “*gan autoritātei, gan vienkārši draugam, kurš var uzklausīt, jo viņi ir tieši tādi paši cilvēki kā mēs. Viņiem varbūt problēmu un bēdu ikdienā ir pat vēl vairāk nekā mums. Neskatoties uz to, ka viņiem ir spēcīgs raksturs, kas prasa to autoritāti, kuru tu nevari iegūt vienas dienas laikā.*”

Līdzdalības veicināšana

Labās prakses piemēri citās Latvijas pilsētās, liecina, ka vērtīgs ieguvums ir romu tautības mediatori, kas ir starpnieki starp sociālajiem dienestiem, izglītības pārvaldi un romu kopienu. “*Viņi runā viņu valodā, viņi viņiem palīdz visas problēmas identificēt un arī risināt. Mums diemžēl Daugavpilī šāda mediatora nav.*”

Iekļaujošas aktivitātes noteikti paredz uzmanības pievēršanu vispirms romu kultūrai nevis otrādi – “*Mums ir jāparāda, ka mums ir svarīga viņu kultūra, lai viņi justos svarīgi, nevis kā vienkārši iebraucēji vai kaut kāda nevēlama tauta, bet lai viņi jūtas kā vēlama tauta, kas ir sastāvdaļa no visas kopējās Latvijas un tad viņiem būs kā pienākums sirdī mīlēt un just iekšēji mūsu kultūru.*”

4.6. Ieslodzītie

Mērķgrupas raksturojums

Daugavgrīvas cietums Daugavpilī šobrīd ir **lielākā ieslodzījuma vieta Latvijā ar vairāk kā 1000 ieslodzīto** (jāuzsver, ka tie ir dažādu Latvijas pašvaldību iedzīvotāju, ne tikai Daugavpils un Latgales reģiona). Tas ir slēgta tipa cietums ar slēgtām, atklātām cietuma nodaļām un izmeklēšanas nodaļu. Slēgtajā cietumā sodu izcieš **ar brīvības atņemšanu notiesātie vīrieši par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu**, tostarp uz mūžu notiesātie. Daugavgrīvā izvietoti 80% no visiem Latvijā uz mūžu notiesātajiem.

Nonākot ieslodzījuma vietā, **visi apcietinātie tiek iesaistīti dažādās resocializācijas programmās**, saskaņā ar viņu individuālajām problēmām un vajadzībām, kas nākotnē varētu sekmēt viņu iekļaušanos sabiedrībā. (Arī uz mūžu notiesātajiem ir iespēja lūgt apžēlošanu pēc 20 gadiem) “*Sods vairs nav tāds, kā mēs agrāk to sapratām likuma izpratnē. Tagad jau mēs strādājam ar visiem un pārvēršam to visu resocializācijā. Mēs mēģinām viņos ielikt to sociāli pozitīvo vērtību izpratni.*”

Kultūras pakalpojumu pieejamība mērķgrupai

Pētījums par labās prakses popularizēšanas pasākumiem stereotipu mainīšanai par bijušajiem ieslodzītajiem (2018) parāda, ka notiesātie pozitīvi atsaucas par izglītības, brīvā laika pavadīšanas iespējām un resocializācijas programmām, kas pieejamas ieslodzījuma vietās. Trešdaļa notiesāto uzskata, ka pēdējo četru gadu laikā cietumos pieejamās aktivitātes ir uzlabojušās. Par visnoderīgākajiem ieslodzītie atzīst sporta pasākumus, koncertus, izrādes un tikšanās ar slavenībām un reliģiskos pasākumus.

Daugavgrīvas cietumā ir vairākas pastāvīgas radošo aktivitāšu iespējas uz vietas, un tiek piedāvātas arī aktivitātes no malas. Uz vietas ir pieejama grāmatu krātuve. “*Tur, protams, ir samērā izdzīvojis materiāls, bet pozitīvs moments ir tas, ka mums ir noslēgts sadarbības līgums ar Daugavpils bibliotēku. Mums laiku pa laikam notiek grāmatu apmaiņa. Es teiktu, ka cietumā ir ļoti aktīvi grāmatu lasītāji.*” Ir iespējas muzicēt cietuma kapelā – “*Ir notiesātie, kuri paši labprāt ierodas kapelā, uzspēlē gītāru un padzied reliģiska rakstura dziesmas.*”, kā arī ir kapelāns un tiek organizētas tikšanās ar Daugavpilī esošo reliģisko organizāciju pārstāvjiem un pārstāvjiem no ārzemēm – Somijas un Vācijas.

Jau īstenoti papīra plastikas kursi un ir interese par rokdarbiem, gleznošanas un grafikas nodarbībām. Tuvākajā nākotnē ir paredzēti fitnesa pamatu kursi, kas to beidzējiem ļaus saņemt instruktora apliecību. Kā arī ir iesāktas pārrunas par orķestru un deju ansambļu uzaicināšanu un ir idejas par šaha turnīru un viktorīnu rīkošanu.

Daugavgrīvas cietumā ieslodzītajiem bijusi iespēja piedalīties arī divās plašāka mēroga kultūras aktivitātēs:

Kopīgā projektā ar Daugavpils teātra radošo komandu strādāt pie izrādes “Karamazovs” iestudējuma pēc F. Dostojevskas romāna „Brāļi Karamazovi” motīviem (pirmizrāde 2020. gada janvārī). Sadarbības ietvaros notika vairākas komandas tikšanās un intervijas ar ieslodzītajiem, kopīgi analizējot Dostojevskas romānu. „*Iemesls, kāpēc tika pieņemts šāds lēmums, ir vienkāršs - lai radītu iestudējumu, kurš rezonē ar reālu lietu izpratni. Manuprāt, teātrim ir milzīga vara, kas var mums palīdzēt aizraukties līdz saknēm,*” par sadarbību stāsta poļu režisore Lucina Sosnovska. Arī cietuma pārstāvji atzīst, ka “*efekts no šīs sadarbības bija pārsteidzošs. Notiesātajiem tika mācīta sarunas prasme, savu domu izklāstīšana. Viņi sāka analizēt savas situācijas un atskatīties uz savu pagātņi, kur un kā viņi ir savas kļūdas pieļāvuši. Arī savu biedru viedokli viņi sāka uztvert pavisam savādāk. Psihologs, kurš vēlāk bija sarunājies un veicis konsultācijas ar ieslodzītajiem, atzina ka pēc dalības šajā teatralizētajā iestudējumā, ieslodzītie bija vairāk ieinteresēti, viņi atklājās daudz vairāk.*”

TVNET projektā "Neredzamais cietumā", kur piedalījās 9 uz mūžu notiesātie, ar mērķi sabiedrībai izskaidrot, kā notiek dzīve cietumā, kāda ir ieslodzītā ikdiena, kā viņi mainās. “*Katrs izstāstīja savu dzīves stāstu – sižets 40-60 minūtēm, ko TVNET izvietoja savā portālā ik pēc laika un kur sabiedrībai bija iespēja to visu redzēt un komentēt.*”

Interese par kultūras norisēm, radošām aktivitātēm

Kopumā ieslodzītie ir kultūras pakalpojumos ieinteresēta grupa. “*Interese ir par visu, kas notiek aiz žoga, un visu, kas notiek sabiedrībā. Viņi ir ļoti priecīgi, ja ir kādi mākslinieki, pasākumi, koncerti, viktorīnas vai jebkāda veida kustība notiek cietumā. Viņi labprāt piedalās pasākumos gan kā skatītāji, gan kā dalībnieki.*”

Jāatzīmē, ka notiesātā aktīva iesaistīšanās jebkura veida resocializācijas aktivitātēs, pasākumos un programmās, to pabeigšana; atsauce, atklātība nevis noliegums dod viņam papildus 'plusus', jo liecina ka viņš sasniegs resocializācijas mērķi.

4.7. Personas, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietas

Mērķgrupas raksturojums

Personas, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietas, bieži patstāvīgi risina savas problēmas un nav datu vai tālākās saiknes par viņu gaitām, nodarbinātību, atrašanos u.c., jo viņi nepiesakās nedz postpenitenciārajam atbalstam, nedz sociālajā dienestā. Pašvaldību sociālajos dienestos piesakās 50% bijušo ieslodzīto, galvenokārt, lai saņemtu trūcīgas vai maznodrošinātas personas statusu un pabalstu. Ir personas, kas pēc atbrīvošanas turpina atrasties probācijas dienesta redzeslokā, ja prokurors ir noteicis probācijas uzraudzību uz 1-2 gadiem. Daugavpils pilsētas pašvaldības iestādes “Sociālais dienests” pārskatā par darbu 2020. gadā¹⁷ norādīts, ka **2020. gadā Daugavpili sociālos pakalpojumus izmantojuši 5 bijušie ieslodzītie.**

¹⁷ Daugavpils pilsētas pašvaldības iestādes “Sociālais dienests” pārskats par darbu 2020.gadā. Pieejams: http://www.socd.lv/Media/Default/Dokumenti/parskati/Prezent%C4%81cija_SD_2020.pdf

Kultūras pakalpojumu pieejamība mērķgrupai

Probācijas uzraudzībā esošajām sodītajām personām viena no galvenajām uzraudzības komponentēm integrācijai sabiedrībā ir lietderīga brīvā laika pavadīšana. Klienti tiek aicināti paši interesēties vai uzzināt kādu informāciju par kultūras aktivitātēm pilsētā un tas tiek iekļauts uzraudzības plānā. Ir pat noteikts, ka reizi mēnesī *“ir jāatrod kāds interesants pasākums Daugavpilī, kuru klients vēlētos apmeklēt.”*

Galvenās problēmas šajā darbā sagādā pašu klientu psiholoģiskā noslēgtība – tas, ka šiem cilvēkiem *“nepatīk kontaktēties vispār”*. Bez tam, jo ilgāks laiks pavadīts ieslodzījumā, jo grūtāk var nākties tikt līdzī pārmainām sabiedrībā, tehnoloģiju pārmainām un iedibināt sociāli pieņemamu dzīvesveida modeli, bet *“viņiem vajag iziet, sabiedrībā, iepazīties ar jauniem cilvēkiem, uzturēt kontaktus, nomainīt to vidi.”*

Līdzdalības veicināšana

Lai bijušos ieslodzītos atbalstītu, probācijas dienests piesaista brīvprātīgos līdzgaitniekus, kas probācijas klientiem var palīdzēt lietderīgi pavadīt brīvo laiku. *“Tie ir dažādi kultūras pasākumi, ko viņi apmeklē - Daugavpils teātris, Marka Rotko centrs, dažādi pasākumi. Visas šīs aktivitātes un pasākumus viņi apmeklē kopā. Mēs liekam uzsvāru uz jauniešiem, jo līdzgaitniecības modelis ir vairāk domāts jauniešiem. Protams, mēs šo modeli piesaistām arī klientiem, kur vecuma robežas šobrīd nav. Ir gan 50 un 60 gadīgie un man ir prieks par to, ka viņi šādā veidā uzzina, ka mūsu teātris ir attīstījies un ka tas ir moderns šobrīd, jo daudziem mūsu klientiem ir stereotips, ka teātris ir kaut kas vecmodīgs un neinteresants.”*

4.8. Bezpajumtnieki

Mērķgrupas raksturojums

Kā norādīts Tiesībsarga biroja pētījumā "Bezpajumtniecība Latvijā"¹⁸, jaunākie pieejamie dati par bezpajumtnieku skaitu Latvijā iegūti 2011. gadā Lielās tautas skaitīšanas laikā¹⁹, kad bezpajumtniekus uzskaitīja nakts patversmes. Saskaņā ar šiem datiem Latvijā kopumā bija 2342 bezpajumtnieku, no kuriem **184 bezpajumtnieku Latgalē**. Papildu informāciju par bezpajumtnieku skaitu sniedz naktspatversmju pakalpojumus izmantojušo personu dati, tomēr jāņem vērā, ka šie dati parāda situāciju par patversmju klientiem kopumā, atsevišķi neizdalot bezpajumtniekus. Reģiona pašvaldību sociālo dienestu informācija par sniegtajiem sociālajiem pakalpojumiem 2020. gadā liecina, ka **patversmju un naktspatversmju pakalpojumus izmantojušas kopumā 342 personas, no kurām 191 Daugavpilī**. Patversmju pakalpojumus reģionā sniegušas 4 institūcijas – divas Daugavpilī un pa vienai Rēzeknē un Balvos. Statistikas dati liecina, ka aptuveni 80% no patversmju klientiem ir vīrieši. Daugavpils Sociālajā patversmē mitinās 112 klienti, kas nesen ir zaudējuši mājvietu vai ir krīzes situācijā un aptuveni 15 klienti regulāri izmanto Nakts patversmi, no kuriem daži pat 10 gadus. *“Viņi pie šī līmeņa jau ir pieraduši. Viņiem tas šķiet normāli. Viņi nemāk dzīvot savādāk un negrib. Varbūt kaut kur dziļi iekšēji grib, bet...”* Neviena persona Nakts patversmē nav deklarēta, visiem kopīga problēma ir alkoholiisms un bieži arī citas ielaistas veselības problēmas. Vērojama arī nevēlēšanās kaut minimāli iesaistīties savas dzīves uzlabošanā.

¹⁸ Bezpajumtniecība Latvijā. Latvijas Republikas tiesībsargs. 2019. Pieejams: https://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/bezpajumtnieciba_latvija_petijums_2019_1594305394.pdf

¹⁹ Dati par bezpajumtniekiem tika apkopoti 2011. gada tautas skaitīšanā, kad pirmajā tautas skaitīšanas dienā (2011. gada 1. martā) tautas skaitītāji apsekoja nakts patversmēs esošās personas. 2021. gada tautas skaitīšanā tika izmantoti tikai administratīvie datu avoti, tādēļ dati par bezpajumtniekiem papildu netika apkopoti.

Jāuzsver gan, ka reālais bezpajumtnieku skaits varētu būt arī lielāks – kā norāda Tiesībsarga birojs, **“jāņem vērā, ka pastāv arī tā sauktie “slēptie bezpajumtnieki”, kuri nevēršas pēc palīdzības atbilstošās iestādēs un nesaņem nekāda veida atbalstu no valsts vai pašvaldības puses. Tādējādi iegūt patieso skaitu par valstī esošajiem bezpajumtniekiem ir sarežģīti.”**

Tabula 10. Patversmju un naktspatversmju sniegtos sociālos pakalpojumus saņēmušie klienti, 2020.g.

Datu avots: Pārskati par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību pašvaldībā 2020.gadā. Labklājības ministrija. 2021. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/par-2020-gadu>.

Latgales plānošanas reģionā kopā	342
Daugavpils	191
Rēzekne	137
Augšdaugavas novads	0
Balvu novads	14
Krāslavas novads	0
Līvānu novads	0
Ludzas novads	0
Preiļu novads	0
Rēzeknes novads	0

Kultūras pakalpojumu pieejamība mērķgrupai

Interesanti, ka Daugavpils patversmei ir kopīgs pagalms ar bibliotēku, kurā ir datortelpa, bet neviens klients to neapmeklē. Vienlaikus Nakts patversmē ir savs grāmatu plaukts, galda spēles un TV, un *“kad ārā ir sals, viņi te sēž visu dienu patversmē. Ja piedāvā, viņi spēlē šahu. Cits grāmatas lasa, ja nav, ko darīt. Dažs saka, ka ir daudz izlasījis. Kaut ko tādu pasīvu viņi dara.”*

Klienti ir redzēti apmeklēt pilsētas svētkus, tomēr vairāk paslepus nevis kā pilnvērtīgi skatītāji - *“Viņi baidās būt atraidīti. Cilvēki no viņiem novēršas, jo uzskata viņus par padibenēm. Viņi baidās, ka atnāks savās saplēstajās jakās un no viņiem novērsīsies. Savā lokā viņi ir ķēniņi! Ārpus sava loka viņi uzreiz slēpjas.”*

Daži no klientiem regulāri apmeklē baznīcu, un tur arī piestrādā - *“Uz nakts patversmi nāk daudzi ticīgie, kuri piestrādā baznīcā - kaut ko apsargā vai uzkopj teritoriju. Viņi saka, ka par to baznīcā viņus arī pabaro, apgērbj. Katrā ziņā viņi tā saka, ka tic Dievam, ka ir katoļi.”*

Neviens kultūras pakalpojumu sniedzējs nav izrādījis iniciatīvu un kaut ko piedāvājis patversmes klientiem, bet pozitīva pieredze ir vasarā notikušu brīvprātīgo rīkotu pasākumu - soļankas vārīšanas darbnīcu. *“Mācījām gatavot, kartupeļus mizot, jo daži pat nemācēja kartupeļus sagriezt kubiņos. Tas viņiem arī bija grūti. Viņiem bija interesanti. Daži brīnījās, ka burkāni ir jāapcep. Mums tas liekas pašsaprotami, bet dažiem no viņiem tas ir kā atklājums.”* Bijusi arī CV rakstīšanas nodarbība.

Interese par kultūras norisēm, radošām aktivitātēm

Interesi par kultūras norisēm pilsētā var novērot Sociālās patversmes klientu vidū, kas kopumā ir aktīvāki (apmeklē darba biržu, strādā pagaidu algotos sabiedriskos darbus). *“Daži no viņiem iet uz bezmaksas koncertiem un izstādēm, un stāsta, ka esot bijis skaisti. Viņiem vēl ir interese par kultūru. Viņiem vienkārši nav daudz naudas. Viņi nevar nopirkt biļetes. Viņi iet uz to, ko viņiem bez maksas piedāvā. Bet, protams, ne visi.”*

Raksturojot Nakts patversmes klientus, eksperte atzīst, ka šos cilvēkus ir grūti ieinteresēt. *“Viņus pat nevar ieinteresēt iestāties darba biržā vai deklarēties patversmē, lai saņemtu pabalstu 109 eiro apmērā. Viņi saka, ka tad viņiem būs jāiet uz biržu, vajadzēs skaidrā būt, nedrīkstēs dzert, ka viņus stipri kontrolēs...Viņi negrib. Viņi ir kā brīvi putni. Viņiem nepatīk, ka kāds viņus kontrolē.”*

Dažāds ir arī zināšanu un prasmju līmenis - “Dažs ļoti labi raksta. Daži latvieši nerunā krieviski, jo ir aizmirsuši to. Kāds varbūt arī nav gājis skolā, bet citiem pat ir bijuši savi uzņēmumi kādreiz. Daži ir reāli dzīvojuši ļoti labi, bet vienkārši ir nodzērušies un pagrimuši, bet, lai pieceltos, viņiem pašiem trūkst spēka.”

Līdzdalības veicināšana

Tā, kā šiem klientiem ļoti svarīga ir sociālo funkciju atjaunošana, vērtīgas būtu nodarbības, lai apgūtu dažādas vienkāršas prasmes: piemēram, kā rīkoties ar naudu - “Viņi nesaprot, kā sakrāt un nopirkt kaut ko labāku. Viņi nesaprot naudas vērtību. Viņi ir kā pieauguši bērni, kuri nemāk dzīvot. Viņi ir zaudējuši māku dzīvot.”

4.9. Citas mērķgrupas

Bez jau iepriekš izdalītajām un apskatītajām mērķgrupām, šajā izpētē un citos pētījumos kā būtiskas identificējamās vēl vairākas, kuras rosinām apzināt iekļaujošu kultūras norišu kontekstā.

Vientuļie iedzīvotāji

Sociālās atstumtības risku ne vienmēr rada tikai sociāli ekonomiski apstākļi vai veselības stāvoklis. Pandēmijas kontekstā īpaši aktualizējies iedzīvotāju mentālās veselības un labbūtības stāvoklis. Šādā aspektā šķiet būtiski aktualizēt tieši **vientuļo iedzīvotāju** apzināšanu un iesaisti – **personu, kurām ir minimālas socializēšanās iespējas, minimālas iespējas iziet ārpus savas ierastās dzīves vietas un vides**. Tādēļ arī šī mērķa grupa būtu aktualizējama, veidojot iekļaujošu kultūras norišu pieeju.

Iedzīvotāji attālākās apdzīvotās vietās un ārpus pilsētas centra

Kultūras patēriņa un arī citu pakalpojumu pieejamības aspektā iedzīvotāji attālākās apdzīvotās vietās tiek aktualizēti kā būtiska mērķgrupa. No vienas puses, tas nozīmē iedzīvotājus, kuri dzīvo tālu no lielajām pilsētām, bet, no otras puses, tas iekļauj arī pašās pilsētās, bet to nomalēs dzīvojošos iedzīvotājus. Šādā kontekstā **būtiska ir kultūras norišu izklidēta un decentralizēta pieejamība pilsētvidē**.

Trūcīgas personas

Statistikas dati liecina, ka **kopumā 14% Latgales iedzīvotāju dzīvo zem minimālā ienākuma līmeņa**. Savukārt **12,1 tūkst. personu Latgales reģionā ir konstatēta atbilstība trūcīgas ģimenes statusam**, tai skaitā 2,1 tūkst. no tiem Daugavpilī un 1,4 tūkst. Augšdaugavas novadā. Daugavpils pilsētas pašvaldības iestādes “Sociālais dienests” pārskatā par darbu 2020. gadā norādīts, ka atbilstība maznodrošinātas personas statusam konstatēta 8007 personām un 5442 ģimenēm. Tādējādi – **kopējais tādu iedzīvotāju skaits, kuri saskaras ar materiālās nenodrošinātības sekām gan Daugavpilī, gan reģionā kopumā ir ievērojams**.

Tabula 11. Personu īpatsvars zem minimālā ienākuma līmeņa Latgales reģionā, 2017.-2020.g.

Datu avots: Centrālā statistikas pārvalde, Oficiālās statistikas portāls:

https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_POP_NN_NNM/NNM020/table/tableViewLayout1/

2017	22,3
2018	17,8
2019	15,6
2020	14,0

Tabula 12. Personu skaits, kam konstatēta atbilstība trūcīgas ģimenes statusam, 2020.g.

Datu avots: Reģionālās attīstības indikatoru modulis: <https://raim.gov.lv/lv/node/39>

Latgales statistiskais reģions kopā	12 097
Daugavpils	2 164
Rēzekne	845
Augšdaugavas novads	1 386
Balvu novads	1 168
Krāslavas novads	1 322
Līvānu novads	266
Ludzas novads	1 640
Preiļu novads	869
Rēzeknes novads	2 437

Bērni ārpusģimenes aprūpē

Latgales reģionā 2019. gadā kopumā bija **1125 bērni ārpusģimenes aprūpē**, tai skaitā 198 bērni **audžuģimenēs**, 779 **aizbildņa ģimenē** un 148 **institūcijās**. Daugavpils pilsētas pašvaldības iestādes “Sociālais dienests” pārskats par darbu 2020. gadā liecina, ka tā redzeslokā ir bijusi 121 persona – pilngadību sasniegušie bērni bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni. Pateicoties deinstitucionalizācijas procesam institūcijās esošo bērnu skaits ik gadu būtiski samazinās, vienlaikus palielinoties audžuģimenēs un aizbildņa ģimenēs esošo bērnu skaitam, tātad šie bērni dzīvo sabiedrībā vienlīdzīgi ar citiem bērniem.

Tabula 13. Bērni ārpusģimenes aprūpē, 2019.g.

Datu avots: Latgales plānošanas reģiona Deinstitucionalizācijas plāna ieviešanas progresā izvērtējums 2020,

pieejams: [https://lpr.gov.lv/wp-](https://lpr.gov.lv/wp-content/uploads/2016/materiali/LPR_Di_ievie%C5%A1anas_progres%C4%93rt%C4%93jums_2020_Preciz.pdf)

[content/uploads/2016/materiali/LPR_Di_ievie%C5%A1anas_progres%C4%93rt%C4%93jums_2020_Preciz.pdf](https://lpr.gov.lv/wp-content/uploads/2016/materiali/LPR_Di_ievie%C5%A1anas_progres%C4%93rt%C4%93jums_2020_Preciz.pdf)

Bērnu skaits ārpusģimenes aprūpē Latgales plānošanas reģionā kopā	1 125
no tā bērnu skaits, kuri ievietoti audžuģimenē	198
no tā bērnu skaits, kuri ievietoti aizbildņa ģimenē	779
no tā bērnu skaits, kuri ievietoti ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā	148
Bērnu skaits ārpusģimenes aprūpē sadalījumā pa pašvaldībām	
Daugavpils	279
Rēzekne	64
Augšdaugavas novads	165
Balvu novads	133
Krāslavas novads	102
Līvānu novads	42
Ludzas novads	102
Preiļu novads	84
Rēzeknes novads	154

5. Iedvesmai: ārvalstu piemēri iedzīvotāju ar ierobežotām iespējām aktivitātes veicināšanā

5.1. Personas ar invaliditāti

Izstāde “ArtABILITY”

Vieta: Ņujorka, ASV

Saite: <https://www.disabilityscoop.com/2022/01/21/nyc-gallery-displays-works-by-artists-with-special-needs/29665/>

Mākslas galerija “Agora”, kura organizē izstādes pasaulslaveniem māksliniekiem, veidoja apjomīgu izstādi, kurā redzami 40 autoru - mākslinieku ar īpašām vajadzībām un autismu - darbi. Iekļaujošā izstāde “ArtABILITY” tapusi sadarbībā ar nevalstisko organizāciju “Spirit of Huntington” (<https://www.spiritofhuntington.com/>), kas nodrošina iekļaujošu mākslas izglītību un mākslas terapiju cilvēkiem ar fiziskiem un kognitīviem traucējumiem.

Daugavpils iespējas: mākslinieku ar īpašām vajadzībām darbu izstāde Rotko centrā, vai lielizmēra reprodukciju eksponēšana pilsētas ārtelpā, vienlaikus sekmējot darbu pieejamību plašākai sabiedrībai.

Iniciatīva “CONNECT”

Vieta: Kioto, Japāna

Saite: <https://connect-art.jp/en/>; iniciatīvas programma: https://connect-art.jp/documents/list_of_programs_en.pdf

Iniciatīvas mērķis ir atbalstīt mākslinieciskās aktivitātes un paplašināt cilvēku ar invaliditāti atzinības gūšanas iespējas, kā arī ar mākslas un kultūras starpniecību padziļināt savstarpējo sapratni starp cilvēkiem neatkarīgi no tā, vai viņiem ir vai nav invaliditāte. Iniciatīvas 2020. gada tēma "Atvērtība mākslā, ķermenī un dizainā." 2021. gada tēma “Savienot, turpināt, paplašināt”. Dažādās Kioto vietās tika organizētas izstādes, meistarklases, tiešsaistes programmas par gada tēmu. Iniciatīvas ietvaros notika arī citas aktivitātes, piemēram, filozofu un mākslas muzeju direktoru īpaša saruna par kultūras tēmu, harmonisku līdzāspastāvēšanu un robežu pārkāpšanu; notika darbnīcas, kurās tika apgūta mākslas novērtēšana izmantojot visas piecas maņas un tika veidota izstāde par sportu cilvēkiem ar invaliditāti “Kioto savienošana ar Parīzi 2024”, gatavojoties olimpiskajām spēlēm Parīzē.

Daugavpils iespējas: īpašu pasākumu sērija visa gada garumā dažādās Daugavpils kultūras iestādēs ar īpašu akcentu uz cilvēku ar īpašām vajadzībām iesaisti un viņiem piemērota piedāvājuma izveidi. Lai to sagatavotu, nepieciešama kultūras organizāciju darbinieku apmācība par darbu ar citādām auditorijām.

Mūzikas centra ļoti īpašais mākslas festivāls

Vieta: Losandželosa, ASV

Saite: <https://www.musiccenter.org/experience-learn/experience-learn/for-all-ages/very-special-arts-festival/>

Losandželosas mūzikas centra ikgadējs iekļaujošs mākslas festivāls, kurā piedalās jaunieši ar dažāda rakstura traucējumiem. Tajā notiek gan vizuālās un skatuves mākslas performances, gan izstādes un meistarklases. Parasti festivālam ir noteikta tēma.

Daugavpils iespējas: Sadarbībā ar fondu “Nāc līdzās”, kuram ir ilggadēja sadarbības pieredze pasākumu rīkošanā cilvēkiem ar īpašām vajadzībām, organizēt starpdisciplināru, starptautisku vasaras mākslas festivālu, kurā piedalās cilvēki ar īpašām vajadzībām.

”Glada Hudik” teātris

Vieta: Stokholma, Zviedrija

Saite: <https://gladahudikteatern.se/lv/par-teatri/>

”Glada Hudik” teātris ir pašvaldības paspārnē izveidota teātra trupa, kurā kopā darbojas gan aktieri ar garīgās attīstības traucējumiem, gan aktieri bez funkcionālajiem traucējumiem. Teātra darbības mērķis ir katram dalībniekam dot iespēju darīt to, kas tam izdodas vislabāk, tādējādi nodrošinot attīstošas un jēgpilnas nodarbes cilvēkiem ar funkcionālajiem traucējumiem. Teātris ir guvis lielus panākumus gan Zviedrijā, gan ārpus tās. Paralēli teātra mākslinieciskajam darbam tiek īstenoti arī dažādi projekti. Viens no tiem ir projekts ”Bērni nepiedzimst ar aizspriedumiem”, kura mērķa grupa ir 4.-6. klašu skolēni. Projekta pamatā likta ideja, ka integrācijas uzdevums nav panākt, lai visi būtu vienādi. Tās uzdevums ir iemācīt pieņemt, ka cilvēki ir atšķirīgi, un iemācīties tajā saskatīt vērtību. Pateicoties ”Glada Hudik” trupas darbam, cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem Zviedrijā ir ieņēmuši savu vietu uz teātra skatuves un guvuši milzīgus starptautiskus panākumus. Teātra aktieri ar Dauna sindromu, kļuvuši par pasaules zvaigznēm, piedaloties modes skatē Ņujorkā, par ko tapusi arī filma (https://www.youtube.com/watch?v=4_pueG1zRdA). Par viņiem ir tapusi arī izcila fotoizstāde ”Ikonas” ar devīzi ”par tiesībām būt”, ko veidojis Zviedrijas Fotogrāfijas muzejs ”Fotografiska” sadarbībā ar ”Glada Hudik” teātri. Izstāde 2020. gadā bija skatāma arī Latvijā, tomēr pandēmijas dēļ, neguva plānoto publicitāti.

Daugavpils iespējas: Organizēt ”Glada Hudik” teātra viesizrādes, papildus nodrošināt izstādes ”Ikonas” izstādīšanu un organizēt Ņujorkā panākumus guvušās modes skates izrādīšanu Daugavpilī. Šo ideju iespējams vērst arī plašāk, veidojot viesizrāžu ciklu vai festivālu, jo šāda veida teātra trupas un deju kompānijas darbojas daudzviet pasaulē, piemēram, ASV: <https://www.ameridisability.com/post/9-theater-companies-putting-actors-with-disabilities-centerstage/> un Lielbritānijā: <https://www.ayoungentheatre.com/disabled-theatre-companies-and-organisations-across-the-uk/>. Latvijā ir notikuši atsevišķi projekti un teātra izrādes ar cilvēku ar īpašām vajadzībām iesaisti, bet Daugavpilij iespējams kļūt par pirmo pilsētu Latvijā, kur tiek veidota patstāvīga teātra un improvizācijas trupa.

5.2. Bērni ar invaliditāti

Rotaļu laukumi un izklaides parki

Bērnu ar īpašām vajadzībām dzīves kvalitātes uzlabošanai daudzviet pasaulē tiek veidoti atbilstoši rotaļu laukumi un izklaides parki. Tajos ir, piemēram, šūpoles, kurās var šūpoties ar ratiņkrēsli, slidkalniņi, kuros neveidojas statiskā enerģija, lai netraucētu, piemēram, dzirdes aparātu darbību, vietas, kur radoši izpausties, piemēram, krāsu spēles, perkusiju stendi u.tml.

Attēls: Parks LEO's Haven
Vieta: Santakrusa, Kalifornija, ASV
Saite: <https://www.playlsi.com/en/commercial-playground-equipment/playgrounds/leos-haven-at-chanticleer-county-park/>

Attēls: Dream Playground
Vieta: Kenoša, Viskonsina, ASV
Saite: <https://www.visitkenosha.com/listing/kenosha-dream-playground-at-petzke-park/315/>

Daugavpils iespējas: kādā no pilsētas centra parkiem veidot piemērotu rotaļu laukumu bērniem ar īpašām vajadzībām, nodrošinot piekļuvi ratiņkrēslos, tajā ietverot arī radošu uzdevumu stacijas.

5.3. Sociālās atstumtības riska jaunieši, NEET jaunieši

Projekts “Domino Effect” (Domino efekts)

Vieta: Londona, Lielbritānija

Saite: <https://www.npg.org.uk/>; projekta apraksts no: https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/topics/Audience_Development/Museums_and_Young_People_NEMO_LEMWG_study_2015.pdf

Sadarbībā ar dažādām apkaimju biedrībām, nevalstiskajām organizācijām, valsts un pašvaldību iestādēm, kuru redzeslokā ir NEET jaunieši, Nacionālā portretu galerija izveidoja trīs gadu projektu darbam ar NEET jauniešiem, kura ietvaros dažādu apkaimju jauniešiem piedāvāja fotografēšanas kursus. Nodarbības vadīja pašnodarbināti, profesionāli fotogrāfi ar pieredzi darbā ar jauniešiem. Nodarbības notika gan apkaimē, tuvāk jauniešu dzīves vietai, gan Nacionālajā galerijā, gan iekštelpās, gan ārtelpās, tādējādi, ar vides maiņas palīdzību, uzturot jauniešu interesi. Nodarbībās tika izmantoti dažādi mācīšanas stili – gan veicināta personīgā iesaistīšanās, gan aktīva līdzdalība, īpaša uzmanība tika pievērsta praktiskajiem elementiem un pieredzes veidošanai, vienaudžu sadarbībai, tomēr ieplānots arī laiks individuālai refleksijai un vingrinājumiem. Mērķtiecīgi tika strādāts uz to, lai tiktu gūti īstermiņa un taustāmi rezultāti, piemēram, fotogrāfiju izdrukas vai citi materiāli, ko pēc nodarbībām varētu paņemt līdzi. Izvērtējot trīs gadu projekta rezultātus, organizatori, kā nozīmīgākos projekta ieguvumus min: projekta ietvaros ar mākslas pasauli iepazīstināta tā sabiedrības jauniešu daļa, kas nav aktīva muzeju un kultūras iestāžu apmeklētāja un citādi Nacionālo portretu galeriju nebūtu apmeklējuši; dalībniekiem vairota izpratne par izglītības iespējām muzejos un izstāžu zālēs; sekmēta jauniešu savstarpējā sadarbība apkaimju ietvaros; dalībnieku portfolio izveide, kas vairākiem jauniešiem ļāva turpināt apgūt fotografēšanu arī citosursos; daži jaunieši ieinteresējās par prakses iespējām un uzsāka praksi muzejā; vairāki dalībnieki kļuva par galerijas Jauniešu foruma korespondentiem; divi jaunieši uzsāka personīgo karjeru kā ārštata fotogrāfi; viena no jauniešu grupām noorganizēja savu darbu izstādi.

Daugavpils iespējas: sadarbībā ar Daugavpils kultūras organizācijām, piemēram, Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzeju, Daugavpils teātri u.c., piedāvāt NEET jauniešiem Daugavpili atraktīvas, jauniešu interesēm atbilstošas, neformālas izglītības iespējas – kursus, seminārus. Šādu projektu iespējams realizēt partnerībā ar ārvalstu kultūras organizācijām, kurām ir liela pieredze izglītības programmu veidošanai NEET jauniešiem.

5.4. Bezdarbnieki

Projekts: MakerChange

Vieta: Tērska (Thirsk), Liebritānija

Saite: <https://www.ruralarts.org/get-involved/adults/makerchange/>

Labdarības organizācijas “Rural arts” veidots novatorisks sešu mēnešu projekts, lai atbalstītu bezdarbniekus viņu radošo mērķu sasniegšanai. Iknedēļas “MakerChange” sesijās dalībnieki iedvesmojošu pasniedzēju un mentoru vadībā apguva jaunas prasmes, stiprināja savu pārliecību un radošos talantus ar mērķi pāriet nākamajā līmenī - uz radošu pašnodarbinātību vai tālākizglītības turpināšanu. Programmas pirmajos mēnešos dalībnieki apguva ilustrāciju veidošanu, jauktas tehnikas tekstilizstrādājumu radīšanu, kolagrāfiju un monotīpiju. Vēlāk programmā bija arī zīmēšanas un keramikas nodarbības. Programmas ietvaros, vienam otru atbalstot un sadarbojoties, dalībniekiem bija jāveido savi neatkarīgi projekti, liekot lietā apgūtās prasmes noteiktā tehnikā. Viens no lielākajiem programmas panākumiem – vienas dalībnieces izveidots plaukstošs mazais uzņēmums, kura radīšanā palīdzēja arī programmas veidotāji.

Daugavpils iespējas: sadarbībā ar PIKC Daugavpils dizaina un mākslas vidusskolu SAULES SKOLA veidot radošo prasmju pilnveides programmu bezdarbniekiem. Pēc tam pilsēta var veidot sociālās uzņēmējdarbības akciju ar plašu publicitāti, piemēram, pasūtīt pie labākajiem programmas absolventiem pilsētas tūrisma suvenīrus, attiecīgo to zīmolojot, vai labākajiem absolventiem piešķirt nelielu finansiālu atbalstu, kā arī juridisku atbalstu un biznesa konsultācijas individuāla radoša darba, kā pašnodarbinātajam, uzsākšanai. Papildus varētu atbalstīt uzņēmējdarbību uzsākušos bezdarbniekus ar iespēju pārdot produkciju bez komisijas maksas pilsētas rīkotajos tirdziņos. Iespējams veidot arī sociālo uzņēmumu sadarbībā Daugavpils augstskolas dizaina, mākslas menedžmenta studentiem, iesaistot programmu absolvējušos bezdarbniekus.

5.5. Etniskās minoritātes

Sociālā dizaina darbnīca “The Cloudfactory”

Vieta: Ungārija

Saites: <https://momesocialdesign.medium.com/cloudfactory-rural-social-design-projects-f400643794f8>; <https://cloudfactory.mome.hu/?l=eng>

“Cloudfactory” ir sociālā dizaina programma, ko īsteno Budapeštas Moholy-Nagy Mākslas un dizaina universitātes (MOME) *Creative Sustainability HUB*. Projekts tiek īstenots vienā no nelabvēlīgiem Ungārijas rajoniem, tā komandai ilgstoši sadarbojoties ar romu kopienām Bódvas ielejā. Programmas ietvaros mākslas un dizaina studenti iesaista radošajā procesā vietējās romu kopienas bērnus, kas dzīvo lielā nabadzībā. Izveidoto darbnīcu “vada” paši romu bērni, viņiem tiek atļauts izpausties visdažādākajos veidos. Bērnu idejas palīdz īstenot mākslas studenti un uzņēmējdarbības eksperti, pārvērojot idejas sociālās uzņēmējdarbības projektos.

Izstāžu sērija “Dialogi par toleranci”

Vieta: Bratislava, Slovakia

Saite: <https://www.bibiana.sk/>

Kultūras organizācija Slovākijā BIBIANA, vairāku gadu garumā veidoja projektu, kur pamatā bija izstāžu sērija “Dialogi par toleranci”. Izstādes mērķis - iepazīstināt plašāku sabiedrību ar Slovākijā dzīvojošo minoritāšu dzīvesveidu, kultūru un vēsturi, sniedzot ieskatu kopienas bērnu dzīvē. Katru projektu pavada teātra izrādes, darbnīcas un video, dokumentālo filmu seansi par doto tēmu. BIBIANA

projekta gaitā ir iepazīstinājusi ar romu, ebreju, horvātu, Karpatu vāciešu minoritāšu kopienu dzīvi un kultūru.

Daugavpils iespējas: sadarbībā ar vietējo minoritāšu kopienām, organizēt plašu vietējo minoritāšu kultūru izpratni sekmējošu pasākumu programmu – fotoizstādes (piemēram, veidojot starptautiski fotomākslas simpoziju, kura laikā notiek darbs ar minoritāšu kopienu kultūras iemūžināšanu), pēc tam tiek organizēta izstāde, amatniecības darbu skates, amatiermākslas koncerti utml. Gada griezumā iespējams organizēt minoritāšu mēnešus.

5.6. Ieslodzītie un personas, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietas

Koestler mākslas centrs

Vieta: Londona, Lielbritānija

Saite: <https://koestlerarts.org.uk>; ietekmes stāstu piemēri: <https://supportus.koestlerarts.org.uk/our-impact/stories/>

Koestler mākslas centrs Londonā ir Lielbritānijas pazīstamākā cietumu mākslas organizācija, kas palīdz ieslodzītajiem un bijušajiem likumpārkāpējiem mainīt savu dzīvi, piedaloties mākslas aktivitātēs. Centra mērķis ir mainīt pozitīvā virzienā cilvēku priekšstatus par to, ko spēj ieslodzītie un bijušie likumpārkāpēji. Centra programmu ietvaros radītie mākslas darbi tiek publiskoti, iepazīstinot sabiedrību ar ieslodzīto un bijušo ieslodzīto dažādajiem stāstiem un talantiem. Lai sekmētu līdzdalību mākslā sodu izciešanas sistēmas ietvaros, centrs organizē izstādes, pasākumus, piešķir balvas, palīdz ar darbu pārdošanu, tādējādi motivējot dalībniekus. Centra mājaslapā publicēti tiešām iespaidīgi ieslodzīto un bijušo ieslodzīto pieredzes stāsti, kā līdzdalība mākslā ir palīdzējusi mainīt viņu dzīves.

Projekts “Māksla pieder tautai” radošā partnerības RaPaPro ietvaros

Vieta: Rīga, Latvija

Saite: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/305319-projekts-maksla-pieder-tautai-sanemis-starptautisku-universala-dizaina-balvu-2019>;
<https://www.lnkc.gov.lv/lv/rapapro>

Lai sekmētu jaunu partnerību veidošanos profesionālās vidējās kultūrizglītības iestādēs (mākslas, dizaina, mūzikas un dejas vidusskolās), iesaistot sadarbībā pedagogus, audzēkņus, pašvaldību pārstāvjus, uzņēmējus, sociālās grupas un citus vietējās kopienas pārstāvjus no 2014. līdz 2018. gadam īstenoti 29 partnerības RaPaPro projekti. Jaņa Rozentāla mākslas skolas audzēkņi, īstenojot projektu “Māksla pieder tautai”, sadarbojās ar Ieslodzījuma vietu pārvaldi un sievietēm Ilģuciema cietumā. Šis projekts saņēmis arī Universālā dizaina institūta (*Institut für Universal Design*, Minhene) starptautiskā konkursa *Universal Design Competition 2019* balvu. Iedvesmojoties no ieslodzīto sievietes rakstītām vēstulēm, jaunie mākslinieki gleznoja ieslodzīto sievietes portretus, vadoties tikai un vienīgi no vēstulē uzrakstītā. Emocionāla satikšanās portretu autoriem ar ieslodzījumā esošajām sievietēm notika izstādes atklāšanā Ilģuciema cietumā. Projektam turpinoties, skolas audzēkņi apguva renesanses laika glezniecības tehnoloģiju un temperas krāsu pagatavošanu. Jaunie mākslinieki kopumā radīja 29 portretus, savukārt to modeles, ieslodzījumā esošās sievietes, mācījās darināt renesanses laika rotas.

Ieslodzīto un viņu bērnu dzejas grāmata

Vieta: Lestere, Lielbritānija

Saite: <https://www.dmu.ac.uk/about-dmu/news/2019/april/researcher-publishes-book-of-poems-by-prisoners-and-their-children.aspx>

Tā kā vecāku apcietinājums ļoti smagi skar arī bērnus, De Monforta universitātes kriminoloģijas pētniece, secināja, ka akadēmiskās publikācijas par šo tēmu nesasniedz plašāku sabiedrību, neveicina

tās izpratni par ieslodzījuma ietekmi uz ģimenēm, tādēļ viņa sadarbībā ar nevalstiskajām organizācijām nolēma pievērsties šai tēmai citādā veidā, konkrēti - ar dzejas un mākslas palīdzību. Vispirms viņa iesaistīja radošajā procesā ieslodzīto vecāku bērnus, lai viņiem būtu iespējams runāt par savām emocijām un izteikt tās dažādos veidos, gan izmantojot vārdus, gan zīmējumus. Paralēli notika darbs ar vecākiem, no cietuma rakstīja gan ieslodzītie, gan bijušie ieslodzītie, kas atskatījās uz savu pieredzi. Komanda strādāja ar ieslodzīto grupām dažādās brīvības atņemšanas iestādēs, rīkojot rakstīšanas grupas un dzejas sesijas, lai mudinātu viņus runāt par vecāku lomu un savām ģimenēm. Kā atzīst pētniece – no šīs grāmatas viņa uzzināja vairāk nekā savā 30 gadu pētniecības karjerā. Tā palīdzēja atvērt acis uz to, kā jūtas bērni, kas vecāku ieslodzījum, dēļ šķirti no ģimenes, vai cieš sabiedrības nosodījumu. Ieņēmumi no grāmatas pārdošanas tika novirzīti ieslodzījumā esošo vecāku bērniem. Grāmata “Seen & Heard: 100 Poems by Parents & Children Affected by Imprisonment” pieejama iegādei: <https://www.amazon.com/Seen-Heard-Children-Affected-Imprisonment/dp/1909976423>

Daugavpils iespējas: Daugavpils cietumā organizēt mākslas (mūzikas, dzejas, keramikas u.c.) meistarklases vai regulāras nodarbības. Radītos mākslas darbus sabiedrības uzmanības piesaistei un izpratnes sekmēšanai var izmantot dažādos veidos - izstādīt pilsētā, pārdot izsolē, daļu ienākumu novirzot bijušo ieslodzīto vai viņu bērnu atbalstam. Iespējams rīkot ieslodzīto dzejas konkursus, ieslodzīto komiksu konkursus u.tml., pēc tam darbus ar viņu piekrišanu, publiskojot. Darbā vēlams iesaistīt profesionālus māksliniekus, kas spēj iedvesmot un aizraut, iespējams - arī mākslas pedagogus. Darbā ar cietumnieku iesaisti radošās aktivitātēs, īpašu uzmanību pievērst ieslodzītajiem ar bērniem, jo daudziem no viņiem ir pastiprināta motivācija atgriezties dzīvē un iekļauties sabiedrībā. Savukārt ieslodzījumā esošajiem jauniešiem, iesaiste radošās aktivitātēs dod iespēju tikt sadzirdētiem.

5.7. Personas ar alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības problēmām

Kopienas dzejolis: OUR STORY OF US

Vieta: Kensingtonas apkaime, Filadelfija, ASV

Saite: <https://www.muralarts.org/artworks/our-story-of-us/>

Organizācijas “Mural Arts Philadelphia” 2021. gadā organizēja pilsētas dzejas konkursa laureātes T. B. Meisones dzejas seminārus Austrumkensingtonas un Rietumkensingtonas iedzīvotājiem, pamatskolas skolēniem un personām, kurām ir dažādas atkarību problēmas, dzīvesvietas problēmas. Šajos semināros dzeja tika izmantota kā rīks, lai dalītos, klausītos un pārdomātu kopienas ikdienas dzīvi un meklētu kopienas dziedināšanas ceļus. Semināros tapušie dalībnieku dzejoļi atspoguļo atmiņas, izaicinājumus un dzīvi Kensingtonā, kas tika apvienoti grupas dzejoļī un atspoguļo kopīgu kopienas redzējumu. Šis kolektīvais dzejolis tika pārveidots par lielu neona zīmi un izvietots apkaimē uz ēkas jumta, lai kalpotu par spēka, cerības un dziedināšanas bāku Kensingtonas iedzīvotājiem.

5.8. Bezpajumtnieki

Bibliotēkas pilsētvidē

Vairākās pasaules valstīs vērojami veiksmīgi risinājumi, kā cilvēkiem bez dzīvesvietas un dokumentiem, tiek nodrošināta piekļuve grāmatām. San Paulo grāmatas lasīšanai piegādā ar bibliotēku, kura izveidota uz velosipēda, tādējādi nodrošinot piekļuvi arī grūti sasniedzamākās pilsētas vietās un tas kursē katru dienu. Velosipēds ir aprīkots ar saules baterijām un datoru ar interneta piekļuvi. Brīvprātīgie, kas dodas līdzi, māca bezpajumtniekiem lasīt un palīdz atrast naktspatversmes. Velobibliotēka arī sniedz ieguldījumu bezpajumtnieku sociālās pieredzes stiprināšanā, viņiem ir iespēja aprunāties, justies piederīgiem. Savukārt Bogotā, bibliotēkas, kurās brīvi jebkurš var paņemt

grāmatas pieejamas sabiedriskā transporta pieturvietās. Arī Latvijā vairākās vietās, piemēram, Iecavā, Balvos, Kazdangā, Lubezerē, Rubeņos, Bieriņos, Talsos un arī Daugavpilī pilsētā ir izvietoti brīvpiekļuves grāmatu maiņas skapji, kuros jebkurš iedzīvotājs var nolikt un paņemt grāmatas, tomēr šo ideju iespējams vēl radoši pilnveidot, izvietojot grāmatas visā pilsētā un atraktīvi, vienotā dizainā noformējot grāmatu skapjus, kas var kļūt par interesantiem pilsētvides objektiem ar dziļāku nozīmi. Pie šāda veida ielas bibliotēkām būtu vēlams novietot arī solus, uz kuriem sēdēt un lasīt.

Attēls: Sanpaulo velo-bibliotēka Brazīlijā
Saite: <https://observers.france24.com/en/20120824-sao-paulo-bicycle-library-brings-books-homeless-mobile-initiative-green-mobility-brazil>

Attēls: mini-bibliotēka pieturā Bogotā Kolumbijā
Saite: <https://grist.org/cities/bogotas-miniature-public-libraries-will-make-you-want-to-move-to-colombia/>

Attēls: Funkcionāli soliņi pie Talsu bibliotēkas ar ierīkotu grāmatu apmaiņas punktu.
Saite: <https://talsunovads.lv/zinas/pilsetas-un-pagastos/biblioteku-bagatina-jauni-solini-kas-kalpo-par-brivpiekluves-gramatu-plauktiem/>

5.9. Personas, kurām Latvijas Republikā ir piešķirts bēgļa, alternatīvais vai bezvalstnieka statuss

Projekts “Human library” (Cilvēku bibliotēka)

Vieta: Kopenhāgena, Dānija, projekta ideja īstenota arī citviet, vairāk kā 80 valstīs pasaulē – bibliotēkās, muzejos, skolās, augstskolās, festivālu ietvaros, kafejnīcās.

Saite: <https://humanlibrary.org/>

Dānijā dibināta nevalstiska organizācija ar projektu “Cilvēku bibliotēka”, ko viņi sauc arī par mācību platformu, jau kopš 2000. gada cenšas sekmēt stereotipu un stigmatas mazināšanos pasaulē. Idejas pamatā ir doma, ka cilvēki un viņu stāsti, veido dzīvu bibliotēku. Organizācija rīko pasākumus, kuros lasītāji var “aizņemt cilvēkus”, kuri kalpo kā atvērtas grāmatas un sarunāties ar viņiem. Kā norāda organizatori: katrs cilvēks no mūsu “grāmatu plaukta” ir mūsu sabiedrības grupa, kas bieži tiek pakļauta aizspriedumiem, stigmatizācijai vai diskriminācijai sava dzīvesveida, diagnozes, pārliecības, invaliditātes, sociālā statusa, etniskās izcelsmes dēļ. Organizācijas pasākumos tiek radīta atbilstoša atmosfēra un droša vieta dialogam, kas citādi nenotiktu. Cilvēki – grāmatas, kas dalās savos stāstos ir brīvprātīgie, kas ir gatavi runāt par savu pieredzi un atbildēt uz grūtiem jautājumiem – tie var būt bēgļi, bet ne tikai – tie var būt arī cilvēki ar atkarībām, dažāda rakstura traucējumiem, kuri gatavi dalīties savā pieredzē ar cilvēku bibliotēkas lasītājiem. Cilvēkstāstu personīga uzklaušanās sekmē izpratni un toleranci pret citādo.

Daugavpils iespējas: īstenojot šo projektu Daugavpilī, izvērtējot, kāda veida stereotipus sabiedrībā vēlams mazināt un tad savest kopā attiecīgus stāstītājus ar klausītājiem. “Human library” ir reģistrēta preču zīme, tādēļ pasākumu organizēt var to saskaņojot ar idejas autoriem - <https://humanlibrary.org/human-library-organizers/organizer/>

Projekts “DeTalks” radoša un iekļaujoša neverbālā izglītība

Vieta: starptautisks projekts, kurā piedalījās partneri no 7 valstīm

Saite: <https://www.rootsnroutes.eu/projects-id530>; <http://en.lestetesdelart.fr/education/detalks-creative-and-inclusive-non-verbal-education/>

Projekts “DeTalks” aptver mākslinieciskas metodes un valodas apguvi, izceļot neverbālās komunikācijas un kultūras vērtību. Projekta veidotāji uzsver, ka kultūras un sociālajiem aspektiem komunikācijā ir lielāka loma nekā vārdu krājumam un gramatikai. Neverbālajā komunikācijā īpaši labi iespējams sajūst citu cilvēku, lasīt ķermeņa valodu, nojaust teikto no sejas izteiksmes, skaļuma un balss toņa. Organizatori ir pārliecināti, ka neverbālā komunikācija ne tikai var palīdzēt patvēruma meklētājiem, bēgļiem un imigrantiem vieglāk apgūt mītnes zemes valodu, bet sekmē arī kultūras izpratni un starpkultūru komunikācijas prasmes. Meistardarbniecās tiek iesaistīti vietējie jaunieši un patvēruma meklētāji, imigranti u.c. Tajās nenotiek sarunas, bet radoši tiek likti lietā dažādi neverbālās komunikācijas līdzekļi, tādējādi sekmējot mērķgrupas neformālo izglītību, valodas apguvi, radoši atraisot un sekmējot iekļaušanos jaunajā kopienā, veidojot kontaktus ar vietējiem jauniešiem. Sagatavota arī rokasgrāmata ar dažādām neverbālās komunikācijas uzdevumiem “DETALKS. Creative and Inclusive Non Verbal Education. A Guidebook, kas pieejama šeit: <https://www.rootsnroutes.eu/data/file/DeTalks - Creative and Non-Verbal Education - A Guidebook Print.pdf>

6. Pielikums: Noderīgi materiāli par iedzīvotāju ar ierobežotām iespējām iekļaušanu

Anttonen, R., Ateca-Amestoy, V., Holopainen, K. et al (2016). Managing Art Projects with Societal Impact Study Book for Students, Stakeholders and Researchers. Pieejams:

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/162798/MAPSI_Study_Book_Final2.pdf?sequence=1

Arts Council of Wales (2018). Developing visually impaired audiences in Wales. Pieejams:

<https://arts.wales/sites/default/files/2021-07/Developing%20visually%20impaired%20audiences%20in%20Wales.pdf>

Disability Arts Cymru (2021). Bring us our Creative Rights: Disabled People's Cultural and International Manifesto. Pieejams:

<https://static1.squarespace.com/static/6027a7fc2fb17600e9e59d61/t/61aa02902e51f37b6d33f808/1638531734822/DAC-Manifesto-2021.pdf>

House of Knowledge (2020). DETALKS. Creative and Inclusive Non Verbal Education. A Guidebook.

Pieejams: https://www.rootsnroutes.eu/data/file/DeTalks_-_Creative_and_Non-Verbal_Education_-_A_Guidebook_Print.pdf

Spielhofer, T; Hahne, A. S. (2018). State of the Art: Good Practices of Social Inclusion (through work-based learning strategies) targeted at Young People in the Partners' Countries: UK. Pieejams:

https://neetsinaction.eu/wp-content/uploads/2018/12/IO1_UK_-FINAL-VERSION.pdf

The Agency for Cultural Affairs of Japan & Kyushu University Joint Research Team (2021.) Social Inclusion through Culture and the Arts: A Handbook for Beginners Building a society of unity in diversity. Pieejams:

http://www.sal.design.kyushu-u.ac.jp/pdf/Handbook_for_Beginners_SAL.pdf